

Hollandse Handelsgeest in Hongarije

Hoe Nederlands-Hongaarse bilaterale betrekkingen vorm kregen gedurende de detente en de eindfase van de Koude Oorlog in de periode 1975-1990

Naam: Max Liebrand

Studentnummer: S1039132

Scriptiebegeleider: Paul Reef

Vak: Bachelorwerkstuk Geschiedenis

Universiteit: Radboud Universiteit te Nijmegen

Faculteit: Letteren

Datum: 15/06/2024

Aantal Woorden:

Inhoudsopgave

Inleiding.....	3
Status Quaestionis.....	3
Bronnen en Methode.....	7
Nederlands-Hongaarse economische bilaterale betrekkingen.....	8
Het belang van economische betrekkingen.....	9
Economische samenwerking.....	10
Handelsbetrekkingen.....	13
Technologische samenwerking.....	16
Conclusie.....	17
Nederlands-Hongaarse culturele bilaterale betrekkingen.....	18
Belang culturele betrekkingen.....	18
Culturele uitwisseling.....	19
Culturele Identiteit.....	21
Wetenschappelijke uitwisseling.....	23
Conclusie.....	24
Humanitaire bilaterale betrekkingen.....	25
Belang Humanitair beleid.....	26
Mensenrechtenbeleid.....	27
Vrij contact.....	30
Toerisme.....	31
Conclusie.....	33
Conclusie.....	33
Bibliografie.....	35
Primaire Bronnen.....	35
Literatuur.....	36

Inleiding

“Deze leiders, allen gekleed in de te brede en vierkante schouders hunner naar Sovjet-snit vervaardigde kleding, allen met dezelfde onverzettelijke trek om de mond, eerder marionetten of robots, opgetrokken door Moskou lijken.”¹

Dit observeerde een Nederlandse gezant in Boedapest in 1961 toen de Roemeense regeringsdelegatie een bezoek bracht aan Hongarije. Het is een accurate representatie van het standaardbeeld in de historiografie over machtsverhoudingen in het socialistische oosten van Europa. Het Warschaupact werd gezien als een instrument dat de Sovjet-Unie gebruikte om de andere lidstaten onder de duim te houden. In de Nederlandse politiek bestond eerder een langdurig en breed gedragen anticommunisme.² Koningin Wilhelmina weigerde de Sovjet-Unie te erkennen totdat de Sovjet-Unie de oorlog aan Japan verklaarde in 1942.³ Ook Minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns was een uitgesproken anticommunist. Toch was hij de eerste Nederlandse minister die officiële bezoeken bracht aan de Sovjet-Unie in 1964 en aan Roemenië in 1967. In 1968 volgde Hongarije.⁴

Status Quaestionis

Van oudsher werden in de diplomatieke geschiedschrijving grote gebeurtenissen en belangrijke figuren behandeld. Onderzoek naar andere zaken dan veiligheids- en machtsvraagstukken tussen de grootmachten paste hier niet tussen. De Koude Oorlog werd onderzocht als een bipolair conflict tussen twee rivaliserende ideologieën en machtsblokken met de focus op de hoofdrolspelers, de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten van Amerika. Enkel hun wederzijdse diplomatie werd als van belang zijnde beschouwd. Zo bood John Lewis Gaddes, van de oude school, in 1997 een op ideologie gebaseerd finalistisch perspectief van Amerikaanse triomf over de Sovjet-Unie.⁵

Gedurende de jaren 90 vond er een grote ommekeer plaats in de geschiedschrijving over de Koude Oorlog door de val van de Sovjet-Unie. Hierdoor nam de toegankelijkheid van archiefmateriaal uit voormalig communistische landen toe. Bovendien drong gelijktijdig de ‘cultural turn’ door in de politieke geschiedschrijving. De Koude Oorlog werd beschouwd als een internationaal fenomeen dat vanuit meerdere perspectieven onderzocht kon worden, zo ook die van kleinere machten. De Koude Oorlog was in de geschiedschrijving geen simpel bipolair conflict meer dat draaide om machtspolitieke veiligheidsvraagstukken tussen de grote landen. Het was een complex, genuanceerd, multidimensionaal conflict waarbij ideologieën en ideeën nu ook als verklarende

¹ Laurien Crump, ‘Nederland en het Warschaupact’ *De wereld volgens Nederland – Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam, 2015) 107-127.

² Ibidem.

³ Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland – de Nederlandse rol in de wereldpolitiek* (Utrecht, 2006) 108-144.

⁴ Laurien Crump, ‘Nederland en het Warschaupact’ 107-127.

⁵ John Lewis Gaddis, *We Now Know – Rethinking Cold War History* (Oxford, 1997).

factoren werden beschouwd.⁶ Laurien Crump bracht vernieuwing door aandacht aan de onderlinge verhoudingen tussen kleinere landen binnen internationale socialistische organisaties te besteden. Socialistische organisaties werden voorheen gezien als middelen van de Sovjet-Unie om vazalstaten in een ijzeren greep te houden en volledige controle uit te voeren. Uit haar onderzoek bleek dat de individuele lidstaten binnen het Warschaupact en de Comecon wel degelijk bewegingsruimte hadden.⁷ Ze gebruikten zelfs deze internationale organisaties om onafhankelijkheid te creëren en zich te verzetten tegen de Sovjet-Unie.⁸ Vooral de Roemeense president Nicolae Ceaușescu nam een steeds onafhankelijker positie in waarin de Volksrepubliek China en de Sovjet-Unie tegen elkaar werden uitgespeeld. De Sovjet-Unie wilde voorkomen dat het Roemenië zou verliezen en schonk het daarom meer vrijheid.⁹ Deze ontwikkeling in de visie op internationale organisaties was tekenend voor deze periode. Internationale organisaties werden steeds meer gezien als zelfstandige historische entiteiten met eigen doelen en structuren in plaats van extensies van de grootmachten. Deze toenemende onafhankelijkheid bevorderde betrekkingen tussen Warschaupactlanden en het Westen, het IJzeren Gordijn bleek een minder waterdichte barrière dan voorheen gedacht.¹⁰

Angela Romano onderzocht het Oost-Europa beleid van de Europese Economische Gemeenschap en kwam tot de conclusie dat het gemeenschappelijk optreden van het Westen toenemende betrekkingen met Oost-Europa vergemakkelijkte.¹¹ Bovendien werd samenwerking met de EEG, door toenemende competentie en uitbreiding van leden, ook aantrekkelijk voor Oost-Europese landen. Het proactieve beleid maakte handel, toerisme en communicatie eenvoudiger. Dit stimuleerde ontwapening, co-existentie en coöperatie. De CVSE creëerde een forum dat relaties en samenwerking tussen Oost en West-Europa bevorderde.¹² Het was lucratief voor Oost-Europese landen, vooral Polen, Roemenië en Hongarije vanwege de economische samenwerking.¹³ Het draaide echter niet alleen om economische samenwerking. Binnen de ‘cultural turn’ onderzocht Uta Staiger

⁶ Laurien Crump, ‘Nederland en het Warschaupact’ 107-127; Odd Arne Westad, ‘The New International History of the Cold War: Three (Possible) Paradigms’ *Diplomatic History* 24:4 (Oxford, 2000) 551-565.

⁷ Comecon verwijst naar de Raad voor wederzijdse economische bijstand.

⁸ Laurien Crump, Simon Godard, ‘Reassessing Communist International Organisations: A Comparative Analysis of COMECON and the Warsaw Pact in relation to their Cold War Competitors’ *Contemporary European History* 27:1 (Utrecht 2018); Laurien Crump, *The Warsaw Pact Reconsidered – International Relations in Eastern Europe 1955-1969* (New York, 2015).

⁹ Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland – de Nederlandse rol in de wereldpolitiek* 214-261; Laurien Crump, Simon Godard, ‘Reassessing Communist International Organisations’; Laurien Crump, ‘Nederland en het Warschaupact’.

¹⁰ Aleksandra Komornicka, *Poland and European East-West cooperation in the 1970s: The opening up* (London 2023); Laurien Crump, Simon Godard, ‘Reassessing Communist International Organisations’.

¹¹ De Europese Economische Gemeenschap wordt voortaan afgekort tot EEG.

¹² De CVSE verwijst naar de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa.

¹³ Angela Romano, ‘Untying Cold War knots: The EEC and Eastern Europe in the long 1970s’ *Cold War History* 14:2 (London, 2014) 153-173; Angela Romano, *From Détente in Europe to European Détente: How the West shaped the Helsinki CSCE* (Brussel, 2009); Ulrich Krotz, Kiran Klaus Patel, Federico Romero, *Europe’s Cold War Relations – The EC Towards a Global Role* (London, 2020); Angela Romano, *The European Community and Eastern Europe in the Cold Wars: Ostpolitik and the transformation of intra-state relations* (London, 2014).

het actieve culturele beleid tijdens het West-Europese integratieproces. Naast politieke, economische en institutionele interesses om cultuur te bevorderen ontstond vanaf 1973 ook het idee van het belang van een Europese identiteit. De gemeenschappelijke waarde en diversiteit van de gemeenschappelijke Europese commissie waren van groot belang. Vanaf 1983 werd een culturele commissie opgericht en werd het programma van Europese Culturele Hoofdsteden opgezet. Dit werd ook belangrijk voor het Europese Oost-Europa beleid.¹⁴ Er werd in onderzoek naar Oost-West betrekkingen steeds meer naar kleinere landen gekeken en hun rol in de detente. Landen die zichzelf als kleiner beschouwden benaderden buitenlandse politiek anders dan grootmachten. Nederland koppelde kleinheid tot aan de Tweede Wereldoorlog aan neutraliteit. Tijdens de Koude Oorlog werd actieve participatie in internationale organisaties belangrijk.¹⁵ Vooral de Europese eenwording was van groot belang voor de Nederlandse regering, de wens was een intergouvernementeel Europa.¹⁶ De Nederlandse regering had vooral interesse in vrije handel, economische samenwerking en een monetaire unie en was lange tijd tegen politieke samenwerking. Nederland vormde soms de drijvende kracht achter Europese integratie maar werkte het ook regelmatig tegen. De Nederlandse positie was dan ook verdeeld tussen het pro-Europese West-Duitsland en het meer conservatieve Groot-Brittannië.¹⁷

In het Nederlandse buitenlandbeleid jegens Oost-Europa onderzochten Nederlandse historici voornamelijk belangrijke gebeurtenissen als de Hongaarse Opstand en de Praagse Lente. Dit was een meer traditionele benadering omdat alleen de Nederlandse reactie op grote gebeurtenissen werd onderzocht en niet de betrekkingen binnen verschillende beleidsterreinen. Wel bleek hieruit dat de Nederlandse houding naar het Warschaupact was veranderd over de tijd. Toen de Sovjet-Unie in 1956 de Hongaarse Opstand neersloeg, wees het Nederlandse parlement dit aan als resultaat van de vreedzame co-existentie politiek van de VS. Nadat in 1981 de staat van beleg werd uitgeroepen in Polen wilde Nederland juist niet hard ingrijpen omdat het de Europese stabiliteit zou aantasten en het ontspanningsproces ongedaan zou maken. Nederland wilde voor eind jaren 60 eigenlijk niets te doen hebben met de communistische wereld en weigerde socialistische landen te erkennen. Eind jaren 60 ging Nederland diplomatieke betrekkingen aan met socialistische landen en nam het contact toe. In de

¹⁴ Uta Staiger, 'The European Capitals of Culture in Context – Cultural Policy and the European Integration Process' *The Cultural Politics of Europe European Capitals of Culture and European Union since the 1980s* (London 2012) 19-38.

¹⁵ Samuël Kruizinga and Karen Gram-Skjoldager, 'Conclusions' *The Politics of Smallness in Modern Europe – Size, Identity and International Relations since 1800* (London 2022) 205-213.

¹⁶ Mathieu Segers, *Reis naar het continent – Nederland en de Europese integratie, 1950 tot heden* (Utrecht 2019). P. Dankert, 'Nederland en de Europese Politieke Unie. Op weg naar een democratisch en federaal Europa' *Internationale Spectator XLV*, 2 (1991); M. Kwast van Duursen, 'Het Nederlandse EG-beleid, afscheid van de supranationaliteit' *Internationale Spectator XXXIX*, 11 (1985); R. Cohen, 'The Netherlands and European integration' *Internationale Spectator XLIII*, 11 (1989).

¹⁷ Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland – de Nederlandse rol in de wereldpolitiek* 214-261. Mathieu Segers, *Reis naar het continent – Nederland en de Europese integratie*.

Jaren 80 waren deze contacten te waardevol geworden om zomaar op te geven.¹⁸

Na de eerste CVSE en het daaruit volgende Helsinki akkoord in 1975 namen contacten tussen Oost en West-Europa snel toe. Hier waren afspraken gemaakt op drie terreinen: veiligheid in Europa, economische, wetenschappelijke, technologische en milieusamenwerking en samenwerking op humanitair gebied. Socialistische landen beloofden de mensenrechtensituatie te verbeteren in ruil voor erkenning van de naoorlogse territoriale status quo en technologische kennis uit het Westen. Mensenrechten werden vanaf toen als ijkpunt gebruikt voor betrekkingen met communistische landen.¹⁹ Uit Floribert Baudets onderzoek naar de rol van mensenrechten in het Nederlandse buitenlandbeleid bleek echter dat de Nederlandse regering meer waarde hechtte aan zelfbeschikkingmogelijkheden dan aan mensenrechten. Met landen die zich onafhankelijker van de Sovjet-Unie opstelden werden meer betrekkingen aangegaan. Bovendien hoopte de Nederlandse regering dat het vrije verkeer van mensen, ideeën en informatie zou leiden tot een verandering van de status quo in Europa. Communisme en respect voor de rechten van de mens waren in deze Nederlandse visie onverenigbaar. De Nederlandse regering was pragmatisch ingesteld, mensenrechten stonden op de agenda als dit niet tegen Nederlands strategisch of economisch belang in ging.²⁰ Baudet paste binnen de modernere stroming, hij keek naar meer dan slechts groot-politieke factoren en behandelde zowel internationale organisaties als individuele landen daarbinnen als actoren.

In Duitsland is er onderzoek gedaan naar BRD-Hongaarse betrekkingen.²¹ Hongarije ging in eerste instantie hoofdzakelijk betrekkingen met de BRD aan uit economische overwegingen. De BRD ging vooral connecties met Hongarije aan om ontspanning te bevorderen en de Hongaarse hervormingen te steunen, daarmee druk uitoefenend op de DDR om ook te hervormen.²² Na de val van het communisme groeiden Duitsland en Hongarije snel nader tot elkaar en steunde Hongarije het Duitse eenwordingsproces.²³ West-Duitsland was dan ook de grootste voorstander van het Europese Phare-programma dat economische hulp bood aan Polen en

¹⁸ Duco Hellema, *Negentienzesenvijftig. De Nederlandse houding ten aanzien van de Hongaarse revolutie en de Suezcrisis*, (Amsterdam 1990); Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland – de Nederlandse rol in de wereldpolitiek 177-213*; Harco Esselink, Gijs Vollaers en Toby Witte, 'Met een kaars voor het raam, Nederland en de Poolse Crisis van 1980-1982.' *Onmachtig om te helpen, Nederlandse reacties op de socialistische dreiging* (Amsterdam 1995) 131-142; Martin Bootsma, 'Aanslagen op onze Portemonnaie, de Nederlandse reactie op de Praagse Lente' *Onmachtig om te helpen, Nederlandse reacties op de socialistische dreiging* (Amsterdam 1995) 79-90.

¹⁹ Floribert Baudet, *Het heeft onze aandacht – Nederland en de rechten van de mens in Oost-Europa en Joegoslavië, 1972-1989* (Amsterdam, 2001) 67-96; Bert Bomert, *Nederland en Oost-Europa, meer woorden dan daden. Het Nederlandse Oost-Europa beleid, genanalyseerd binnen het kader van het CSVE-proces (1971-1985)* (1990).

²⁰ Floribert Baudet, 'Het heeft onze aandacht'.

²¹ BRD verwijst naar *Bundesrepublik Deutschland*.

²² DDR verwijst naar *Deutsche Demokratische Republik*.

²³ Andreas Schmidt-Schweizer, *Die politisch-diplomatischen Beziehungen in der Wendezeit 1987–1990* (Berlijn 2017).

Hongarije om te helpen met het proces van democratisering en liberalisering.²⁴

Over Nederlands bilaterale betrekkingen met Hongarije aan het einde van de Koude Oorlog is weinig bekend. De Nederlandse politiek had meer belangstelling voor Polen, Roemenië of de Sovjet-Unie dan voor Hongarije. Na de Hongaarse Opstand was Hongarije bovendien een rustig land, wat voor de oudere school niet interessant was om te onderzoeken. Onderzoek naar Nederlands-Hongaarse betrekkingen past binnen de huidige visie dat kleinere landen ook een rol speelden in de Koude oorlog. Ik zal economische betrekkingen, mensenrechten en culturele betrekkingen onderzoeken en ook de rol die de verdere West-Europese eenwording speelde op de bilaterale betrekkingen tussen Nederland en Hongarije. Hierbij laat ik het ouderwetse paradigma van ideologie en veiligheidsvraagstukken achterwege en analyseer juist de nieuwere onderzoeksvelden van culturele en humanitaire betrekkingen. In deze scriptie beantwoord ik de vraag: Hoe kregen Nederlands-Hongaarse bilaterale betrekkingen vorm gedurende de detente en de eindfase van de Koude Oorlog in de periode 1975-1990?

Bronnen en Methode

Dit onderzoek ik aan de hand van ambassade correspondentie tussen de Nederlandse ambassade te Boedapest en het Nederlands Ministerie van Buitenlandse Zaken. Daarnaast gebruik ik ambassade rapporten over Nederlands-Hongaarse bilaterale betrekkingen. Vanwege de omvang van dit bronnenmateriaal heb ik een steekproef uitgevoerd waarvoor ik de jaartallen 1975, 1980, 1985 en 1990 heb geselecteerd. Naast de regelmaat in interval zijn dit ook jaartallen waarin belangrijke ontwikkelingen in de historische context hebben plaatsgevonden. Het jaartal 1975 ligt in het hart van de detente. De CVSE en de Helsinki-akkoorden zorgden voor ontspanning en toenemende samenwerking tussen Oost- en West-Europese landen.²⁵ 27 december 1979 trokken Sovjettroepen Afghanistan binnen. Dit deed de spanningen tussen Oost en West in 1980 weer hoog oplopen, maakte een einde aan de detente en leidde de ‘new cold war’ in.²⁶ In 1985 was Boedapest het centrum voor Oost-West betrekkingen toen daar de afgevaardigden van 35 landen bij elkaar kwamen voor het cultureel-forum, een conferentie die onderdeel was van de bredere CVSE.²⁷ 1989 was het jaar van *die Wende*, Europa leek voorgoed veranderd toen de Berlijnse Muur ten val kwam en vele socialistische regimes in Centraal- en Oost-Europa, zoals Hongarije, zich tot het Westen keerden en zich ontwikkelden tot liberale democratieën. In 1990 werd er gezocht naar hoe het bilaterale contact met deze voormalig socialistische republieken eruit moest gaan zien.²⁸

In deze bronnen zal ik analyseren welke vorm bilaterale betrekkingen

²⁴ Kristina Spohr, *Post Wall, Post Square: How Bush, Gorbachev, Kohl, and Deng Shaped the World after 1989* (New Haven, 2019) 66–127.

²⁵ Floribert Baudet, *Het heeft onze aandacht* 67-96.

²⁶ Geraint Hughes, ‘The Soviet-Afghan War, 1978-1989: An Overview’ *Defence Studies* 8:3 (2008) 326-350.

²⁷ Bela Kopeczi, ‘Meditations on the Budapest Cultural Forum’ *New Hungarian Quarterly* (Boedapest, 1986).

²⁸ Kristina Spohr, *Post Wall, Post Square*: 66–127.

aannamen: economisch, cultureel en op het gebied van mensenrechten. Dit waren doelstellingen in het slotakkoord van Helsinki en zouden dus ten uitvoer moeten zijn gebracht. Dit zijn relatief nieuwe velden van onderzoek waarin de laatste jaren meer aandacht voor is ontstaan.²⁹ Daarnaast zal ik ook de vorm waarin het contact plaatsvond en de hoeveelheid correspondentie analyseren. Gedurende de hele scriptie hou ik telkens de toenemende Europese integratie in het achterhoofd. Ik onderzoek het samenspel tussen het EG- en Nederlandse-buitenlandbeleid jegens Hongarije, maar ook de uitgebreidere context en gecompliceerde rol van internationale organisaties en fora als de Comecon, het Warschaupact, de NAVO en de CVSE. Vooral met het oog op de rol die Nederland en Hongarije binnen deze organisaties speelden. Dit doe ik door te analyseren hoe er over deze internationale organisaties geschreven werd, maar ook door na te gaan met wie de correspondentie gedeeld werd.

De correspondentie is allemaal geschreven door Nederlandse ambtenaren, werkzaam op de Nederlandse ambassade te Boedapest of op het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Ik lees slechts een Nederlandse interpretatie van het Hongaarse perspectief. Het materiaal is afkomstig uit vier jaartallen. Naast dat de periode voor 1975 en na 1990 mist, missen er ook een aantal jaartallen tussendoor. Belangrijke gebeurtenissen of processen uit de ontbrekende jaren worden in deze jaartallen echter ook regelmatig aangehaald. Bijvoorbeeld de invloed van de staat van beleg in Polen in 1981 waarmee de bilaterale betrekkingen tussen Oost en West weer onder spanning kwamen te staan.³⁰

In het eerste hoofdstuk zal ik het Nederlandse economische buitenlandbeleid jegens Hongarije analyseren. Daarna zal ik ingaan op de culturele betrekkingen. Als laatste behandel ik de humanitaire betrekkingen tussen deze landen.

²⁹ Floribert Baudet, 'Het heeft onze aandacht'; Uta Staiger, 'The European Capitals of Culture in Context' 19-38; Peter Malcontent, 'Mensenrechten en buitenlands beleid. Een gidsland zijn we nooit geweest, maar ondermaats is het ook nu nog altijd niet' *Internationale Spectator*, 72:1 (2018).

³⁰ Esselink, H., Vollaers G., en Witte, T., 'Met een kaars voor het raam,' 131-142.

Nederlands-Hongaarse economische bilaterale betrekkingen

Uit Baudets onderzoek blijkt dat Nederland in haar bilaterale betrekkingen vaak een pragmatische houding aannam. Het Nederlands strategisch en economisch belang had de prioriteit. De Nederlandse overheid stelde soms andere belangen voorop dan de EEG of de VS.³¹ Onder economisch betrekkingen versta ik grotendeels de in de Helsinki-akkoorden zogenaamde tweede mand. De tweede mand vormde namelijk de doelstellingen die Nederland na zou moeten streven in haar buitenlandbeleid jegens Oost-Europa. Deze betrof economische, technologische, wetenschappelijke en milieusamenwerking.³² Eerst zal ik ingaan op het belang van economische betrekkingen ten opzichte van andere vormen van bilateraal contact. Dan welke vormen deze economische samenwerking aannam door de focus te leggen op joint ventures en landelijke samenwerking binnen bepaalde sectoren. Daarna bestudeer ik de handelsbetrekkingen van Hongarije door naar handelsrestricties, liberalisering en contact met individuele bedrijven te kijken. Als laatste zal ik technologische- en milieusamenwerking behandelen. Hierbij wordt voortdurend de invloed van zowel West-Europese als Oost-Europese integratie op de economische betrekkingen met Hongarije in achtgenomen.

Het belang van economische betrekkingen

Gedurende de jaren 60 was Luns de Nederlandse Minister van Buitenlandse Zaken. Hij voerde de eerste Oost-Europese staatsbezoeken uit maar stopte na de Praagse Lente in 1968.³³ In 1975 was de meest progressieve regering in de Nederlandse geschiedenis aan de macht. Zij wilden de betrekkingen met Warschaupactlanden uitbreiden.³⁴ Minister van Economische Zaken Ruud Lubbers bracht in juli 1975 een bezoek aan Hongarije waarin hij sprak met de President van het Nationaal Planbureau en de ministers van Buitenlandse Handel, Financiën en Buitenlandse Zaken.³⁵ Grofweg de helft van de correspondentie tussen het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag en de Nederlandse ambassade in Boedapest betrof economische kwesties.³⁶

In 1980 was de detente afgelopen en stonden de spanningen tussen Oost en West weer op scherp door het conflict in Afghanistan. De focus werd daarom liever op economische vraagstukken gelegd dan op politieke. Zowel de Hongaarse als Nederlandse regering was van mening dat voor co-existentie gemeenschappelijke interesses nodig waren, hoofdzakelijk op economisch gebied.

³¹ Floribert Baudet, *'Het heeft onze aandacht'* 24-31.

³² Ibidem.

³³ Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland – de Nederlandse rol in de wereldpolitiek* 214-260.

³⁴ Ibidem, 261-303.

³⁵ Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1975-1984], nummer toegang 2.05.330, inventarisnummer 1801 'Op 2 juli 1975 in Den Haag ontvangen berichten, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende het bezoek van Lubbers aan Hongarije'.

³⁶ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr.1801; Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1975-1984], nummer toegang 2.05.330, inventarisnummer 3289 'Vanuit Den Haag verzonden berichten, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest' (1975).

Hongarije betreurde dat er geen officieel economisch verdrag gesloten was met de EEG.³⁷ De Directeur-Generaal Buitenlandse Economische Betrekkingen kwam op bezoek bij de Hongaarse handelsraad Munkácsi. Hoewel algehele correspondentie was toegenomen ten opzichte van 1975, nam het aandeel economische zaken dat besproken werd af. Wel bestaan er dikke mappen met algemene economische stukken en transportvergunningen. Dit wees erop dat er in 1980 weinig veranderd was in het Nederlands-Hongaarse economisch beleid maar dat het economische contact op maatschappelijk niveau nog in volle gang was.³⁸

Hoewel economische betrekkingen in 1980 minder in de correspondentie besproken werden, nam dit in 1985 weer toe. De hoeveelheid correspondentie ten opzichte van 1980 verviervoudigde grofweg en een significant aandeel hiervan betrof economische zaken. Staatssecretaris van Buitenlandse Handel, Frits Bolkenstein, kwam op bezoek in Boedapest bij de minister van Buitenlandse Handel, de vicepresident van de Hongaarse Bank en de president van de Hongaarse Kamer van Koophandel. Wederom hadden de grote ontmoetingen een sterke focus op economische betrekkingen.³⁹ In 1990 was Hongarije op weg om een liberale democratie te worden met de eerste vrije verkiezingen in het voorjaar. Hongarije werd steeds onafhankelijker van de Sovjet-Unie door te pogen het Warschaupact te verlaten en door meer verbinding met het Westen te zoeken. In het voorjaar werd er een bezoek van premier Miklós Németh gepland. Hij sprak met de ministers van Buitenlandse Zaken en Buitenlandse Handel maar ook met belangrijke personen uit het Nederlandse bedrijfsleven en bankwezen om zo de betrekkingen te diversifiëren.⁴⁰ Toen in oktober de nieuw verkozen premier József Antall langskwam in Nederland was wederom de wens dat de gesprekken van economische aard zouden zijn.⁴¹ Bovendien vond er ook nog een bezoek plaats van de Nederlandse staatssecretaris van Economische Zaken aan de Hongaarse minister van Internationale Economische Betrekkingen, die het EEG-geleide Phare-programma binnen Hongarije coördineerde.⁴²

³⁷ Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1975-1984], nummer toegang 2.05.330, inventarisnummer 12434 'Op 16 april 1980 opgesteld verslag van het rondetafelgesprek tussen Nederland en Hongarije'.

³⁸ Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1975-1984], nummer toegang 2.05.330, inventarisnummer 2403 'In Den Haag ontvangen berichten, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest' (1980); Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1975-1984], nummer toegang 2.05.330, inventarisnummer 3748 'Vanuit Den Haag verzonden berichten, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest' (1980); Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1975-1984], nummer toegang 2.05.330, inventarisnummer 6647 'Nederlands-Hongaarse transportvergunningen' (1974-1984); NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 6927 'Algemene economische berichtgeving betreffende Hongarije' (1980).

³⁹ Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1985-1990], nummer toegang 2.05.392, inventarisnummer 2745 'Op 25 april 1985 In Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende het staatsbezoek van Bolkenstein'.

⁴⁰ Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1985-1990], nummer toegang 2.05.392, inventarisnummer 1440 'Op 30 januari 1990 in Den Haag ontvangen berichten, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende het aankomende staatsbezoek van Németh aan Nederland'.

⁴¹ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 1440. 'Op 6 september 1990 in Den Haag ontvangen bericht betreffende het aankomende staatsbezoek van Antall aan Nederland'.

⁴² Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1985-1990], nummer toegang 2.05.392, inventarisnummer 1440 'Op 28 september 1990 in Den Haag ontvangen bericht, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende een overleg van de gemengde commissie van economische samenwerking'.

Economische betrekkingen waren nog steeds dominant in het Nederlands-Hongaarse contact. Het contact vond wel op hoger niveau plaats met twee opeenvolgende premiers die naar Nederland kwamen in een jaar tijd. De hoeveelheid correspondentie was wederom weer sterk toegenomen ten opzichte van 1985.

Economische samenwerking

In 1975 sprak de Hongaarse regering haar interesse in samenwerking met Westerse geïndustrialiseerde landen uit.⁴³ Gedurende onderhandelingen in een gemengde Nederlandse-Hongaarse economische commissie werd Hongarije enkel vertegenwoordigd door ministers, terwijl Nederland naast ministers ook het Nederlands bedrijfsleven erbij betrok. In Hongarije waren namelijk de meeste bedrijven staatsbedrijven. Er werd een 10-jarig verdrag voor bilaterale economische samenwerking getekend.⁴⁴ Toch werden de meeste economische betrekkingen besproken in het multilaterale kader van EEG-Comecon relaties. De Hongaarse ambassadeur vroeg herhaaldelijk naar de Nederlandse opvattingen over de doelstellingen en positie van de EEG in hun relaties met Comecon.⁴⁵ Lubbers werd verteld dat een intensivering van Hongaars-Nederlandse betrekkingen op alle terreinen wenselijk was. Tussen Hongarije en West-Europa waren al 400 coöperatieovereenkomsten met bedrijven van kracht, in slechts 30 daarvan betrof het Nederlandse bedrijven. Lubbers gaf aan dat de Hongaarse regering grote interesse had in niet alleen kleine en middelgrote, maar vooral grote Nederlandse bedrijven.⁴⁶ Nederlandse bedrijven mochten concurreren met de dominantie van de West-Duitse bedrijven. Bovendien wilde Hongarije graag joint ventures aangaan met Nederlandse bedrijven op derde markten.⁴⁷ Lange tijd werd gedacht dat economische betrekkingen tussen EEG en Warschaupact-landen non-existent waren. Romano wees echter op het actieve EEG-beleid om door handel en economische samenwerking de interdependentie tussen Oost- en West-Europa te vergroten om zo de Koude Oorlog te doorbreken. Dit werd gedeeltelijk ook verwerkt in de CVSE-doelstellingen.⁴⁸ Na vijf jaren was het aantal samenwerkingsovereenkomsten met West-Duitse firma's nog steeds groter dan het aantal Nederlandse. Het aandeel Nederlandse bedrijven was wel gestegen, vooral in de landbouw en de

⁴³ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 1801 'Op 13 januari 1975 in Den Haag ontvangen bericht, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende Hongarije-EEG verhoudingen'.

⁴⁴ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 3289 'Op 24 januari 1975 door de minister van Buitenlandse Zaken verzonden bericht aan de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende een 10-jarig verdrag voor economische samenwerking'.

⁴⁵ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 1801 'Op 17 januari 1975 in Den Haag ontvangen bericht, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende het bezoek van ambassadeur Várkonyi'.

⁴⁶ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 6927 'Op 24 juli 1975 in Den Haag ontvangen bericht betreffende economische berichtgeving naar aanleiding van het bezoek van Lubbers aan Hongarije'.

⁴⁷ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 1801 'Op 8 september 1975 in Den Haag ontvangen bericht, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende intensivering van Nederlands-Hongaarse relaties'.

⁴⁸ Angela Romano, 'The EC and the Socialist World: The Ascent of a Key Player in Cold War Europe' *Europe's Cold War Relations: The EC Towards a Global Role* (London, 2020) 51-70.

landbouwindustrie. Wat er volgens de Hongaren in de bovengenoemde economische gemengde commissie ontbrak was goede voorlichting, marketing en contacten. Dit weerhield de aanleg van nieuwe contacten.⁴⁹ Wel konden buitenlandse bedrijven nu, sinds het nieuwe economische beleid dat in 1979 werd ingevoerd, direct contact opnemen met Hongaarse bedrijven, het logge bureaucratische apparaat van buitenlandse handelsorganisaties kon zo worden omzeild. De nieuwe kleinere organisaties waren slagvaardiger en bevorderden concurrentie. Functionarissen binnen het ministerie van Buitenlandse Handel, Kamer van Koophandel en Nationale Bank waren bovendien makkelijker benaderbaar.⁵⁰ Ondanks dat het politieke klimaat niet ideaal was moest niets de economische betrekkingen hinderen volgens de Hongaarse ambassadeur.⁵¹ Opvallend is wel dat de meeste correspondentie betreffende economische samenwerking de focus legde op betrekkingen tussen de EEG en Hongarije. Dit paste bij bevindingen van Duco Hellema die concludeerde dat er in de jaren 80 een europeanisering van het Nederlandse buitenlandbeleid plaats vond.⁵² De EEG-Comecon onderhandelingen leverden weinig op en dus wilde Hongarije meer gebruik maken van het bilaterale kanaal.⁵³ Nederlands-Hongaarse bilateraal vooroverleg voor de CVSE in Madrid werd echter beperkt door een EPS-werkgroep.⁵⁴ Deze stelde een gezamenlijk EPS-standpunt voor.⁵⁵

In 1985 was de economische samenwerking tussen Hongarije en Nederland sterk toegenomen. Staatssecretaris Gerrit Brox van Huisvesting wilde interministeriële Nederlands-Hongaarse afspraken maken. Die bestonden al tussen de ministeries van Landbouw en Waterstaat maar hij wilde het uitbreiden met huisvesting en urbanisatievraagstukken.⁵⁶ DAF had grote interesse in samenwerking met Hongaarse bedrijven en wilde exportmogelijkheden in de autobus- en vrachtwagenindustrie uitbreiden.⁵⁷ De Economische gemengde commissie besloot kapitaalgoederen aan Hongarije te leasen om daarmee verdergaande industriële samenwerking te bevorderen.⁵⁸ Hongarije was qua goederen- en geldstromen afhankelijker van het Westen dan enig ander

⁴⁹ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 12434 'Op 16 april 1980 opgesteld verslag van het rondetafelgesprek tussen Nederland en Hongarije'.

⁵⁰ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403 'Op 12 september 1980 in Den Haag ontvangen bericht, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende de CVSE-implementatie'.

⁵¹ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 3748 'Op 30 oktober 1980 vanuit Den Haag verzonden bericht, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende een bezoek van de Hongaarse ambassadeur te Den Haag aan het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken'.

⁵² Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland – de Nederlandse rol in de wereldpolitiek*, 304-348.

⁵³ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 3748 'Op 20 mei 1980 vanuit Den Haag verzonden bericht, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende bilaterale CSVE-consultaties met Hongarije'.

⁵⁴ EPS verwijst naar Europese Politieke Samenwerking.

⁵⁵ De CVSE in Madrid is een vervolgconferentie op de CVSE van 1975 in Helsinki.

⁵⁶ Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1985-1990], nummer toegang 2.05.392, inventarisnummer 86 'Op 28 mei 1985 in Den Haag ontvangen berichten, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende het uitbreiden van Nederlands-Hongaarse samenwerking'.

⁵⁷ Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1985-1990], nummer toegang 2.05.392, inventarisnummer 1435 'Op 15 april 1985 vanuit Den Haag verzonden berichten, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende Hongaarse samenwerking met DAF'.

⁵⁸ Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1985-1990], nummer toegang 2.05.392, inventarisnummer 3056 'Op 1 januari 1985 geschreven rapport betreffende de bijeenkomst van de gemengde commissie'.

Oost-Europees land.⁵⁹ Omdat Hongaarse politici weinig hoopvol waren over het Comecon-EEG overleg benadrukten ze herhaaldelijk het belang van betrekkingen tussen juist de kleinere en middelgrote Europese staten. Hongarije zag het als de rol van de kleinere landen om het onderhandelingsklimaat te verbeteren.⁶⁰ De unieke identiteit en positionering van kleinere staten zoals Kruizinga aantoonde speelde hier op.⁶¹ De Nederlandse correspondentie toonde echter aan dat het Nederlandse beleid steeds meer aan EPS-overleg en controle moest voldoen.⁶² Volgens Romano wilde Hongarije graag directe contacten aangaan met EEG-landen en de EEG, maar tegelijkertijd wachtte ze ook de EEG-Comecon onderhandelingen af. Hongarije was geïrriteerd dat ondanks dat zij het meest liberale land binnen het Warschaupact waren, het oppressieve Roemenië meer aandacht van de EEG ontving.⁶³

Na de val van het socialisme had Hongarije hoge verwachtingen van het Westen dat, naar Hongaarse mening, dankbaarheid moest tonen en geld moest sturen als dank voor het afschudden van het communisme en het afbreken van het IJzeren Gordijn.⁶⁴ Hongarije moest echter aan macro-economische voorwaarden van het IMF voldoen voordat het in aanmerking kwam voor financiële steun van de EEG.⁶⁵ Hongarije wilde graag toetreden tot de EEG maar dit was nog niet mogelijk. Wel hoopte Hongarije op Nederlandse steun om snel een associatieverdrag te sluiten omdat er in ‘de Nederlands-Hongaarse economische betrekkingen geen wolkje aan de hemel is’.⁶⁶ Bovendien toonde de Hongaarse regering zijn dankbaarheid voor het bilaterale hulpprogramma.⁶⁷ Dit was het Phare-programma dat door de EEG uitgevoerd werd om Hongarije financieel te ondersteunen tijdens het proces van democratisering. Dit zorgde voor een grote toename in economisch contact tussen de EEG en Hongarije, maar daarmee ook Nederland en Hongarije.⁶⁸ Tijdens het bezoek van Németh aan Nederland werden er vijf subcommissies opgericht voor bilaterale economische samenwerking: buitenlandse handel, onderwijs en management,

⁵⁹ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 2745 ‘Op 16 mei 1985 in Den Haag ontvangen verslag over de Hongaarse economie afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest’.

⁶⁰ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86 ‘Op 3 juli 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende een bezoek van de Duitse ambassadeur te Boedapest aan de Nederlandse ambassadeur’; NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86 ‘Op 10 juni 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende Hongaarse Oost-West betrekkingen’.

⁶¹ Samuël Kruizinga and Karen Gram-Skjoldager, ‘Conclusions’ *The Politics of Smallness in Modern Europe*, 205-213.

⁶² NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86 ‘Op 2 juli 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende EPS-vertegenwoordiging op het cultureel forum van de CVSE’.

⁶³ Angela Romano, ‘Untying Cold War knots: The EEC and Eastern Europe in the long 1970s’ 153-173.

⁶⁴ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91 ‘Op 27 april 1990 in Den Haag ontvangen bericht, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende Hongaars EEG lidmaatschap’.

⁶⁵ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91 ‘Op 27 februari 1990 in Den Haag ontvangen bericht, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende de ambassadeursconferentie van Oost-Europa’.

⁶⁶ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91 ‘Op 27 september 1990 in Den Haag ontvangen bericht, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende bezoek Antall aan Nederland’.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Kristina Spohr, *Post Wall, Post Square*: 66–127.

landbouw en voedingsmiddelen, industrie en milieubescherming.⁶⁹ Inmiddels waren er 60 samenwerkingsakkoorden en 25 joint ventures tussen Nederland en Hongarije. Dit was slechts een verdubbeling sinds 1975. Hongarije vond dit niet genoeg en hoopte dan ook dat de Nederlandse overheid het bedrijfsleven zou aansporen hier actiever in te worden.⁷⁰

Handelsbetrekkingen

In 1975 ontvingen handelsbetrekkingen de meeste aandacht. Hongarije achtte belemmeringsvrije handel, meestbegunstiging en non-discriminatie essentieel.⁷¹ Hongarije gaf aan begrip te tonen voor het West-Europese streven naar een grotere onderlinge economische eenheid, maar de EEG moest ook de consequenties voor derde landen realiseren. Het EEG Gemeenschappelijk landbouwbeleid beschermde de eigen landbouw maar belemmerde daarmee de Hongaarse export, voornamelijk van rundvlees.⁷² Meerdere EEG-staatssecretarissen kregen Hongaarse beschuldigingen van handelsdiscriminatie en GATT-overtredingen geadresseerd.⁷³ Lubbers werd slechts aangesproken op Benelux handelsrestricties en de EEG-rundvleesstop.⁷⁴ Ten opzichte van andere socialistische landen waren er in Hongarije, dankzij de vrijere levenstandaard, veel kapitalistische consumptiegoederen beschikbaar, al was dit tegen hoge prijzen. De Hongaarse handelsbalans en ruilvoet ten opzichte van kapitalistische landen was verslechterd, hoofdzakelijk door de oliecrisis van de jaren 70.⁷⁵ Dit werd problematisch toen in 1975 in het eerste kwartaal al een negatief handelssaldo bereikt werd dat meer dan de helft van het totale negatieve saldo van 1974 bedroeg. Daarom legde Hongarije toch importrestricties op ondanks dat het voor haar behoefte aan moderne grondstoffen, halffabricaten, technische inrichtingen, fabricage-procedé en licenties aangewezen was op westelijke industrielanden. Tegelijkertijd liep de Hongaarse industrie zowel kwalitatief als kwantitatief achter wat haar producten weinig aantrekkelijk maakte voor export naar het Westen.⁷⁶

In 1979 zette het Hongaarse economische beleid een grote stap richting liberalisering. De leider van de Socialistische Arbeiderspartij in Hongarije, János Kádár, definieerde dit Nieuw Economisch Mechanisme: ‘Hungary is a planned socialist economy, being

⁶⁹ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 1440 ‘Op 31 januari 1990 vanuit Den Haag verzonden bericht, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende het Nederlands hulpbeleid in Oost-Europa’.

⁷⁰ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 1440 ‘Op 17 oktober 1990 vanuit Den Haag verzonden bericht, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende het bezoek van Antall aan Nederland’.

⁷¹ Meestbegunstiging betreft het toekennen van een gelijke gunstige behandeling van elkaars onderdanen, goederen, schepen, producten enz. als die tot andere staten van kracht is.

⁷² Angela Romano, ‘Untying Cold War knots: The EEC and Eastern Europe in the long 1970s’ 153-173.

⁷³ GATT is General Agreement on Tariffs and Trade of Algemene Overeenkomst betreffende tarieven en handel. Een internationaal handelsverdrag waarin de spelregels op het gebied van handelspolitiek staan opgenomen.

⁷⁴ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 1801 ‘Op 27 juni 1975 in Den Haag ontvangen bericht, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende het bezoek Lubbers aan Hongarije’.

⁷⁵ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 6927 ‘Op 20 februari 1975 in Den Haag ontvangen economische berichtgeving, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende een bespreking tussen de Nederlandse ambassadeur en de Hongaarse minister van Buitenlandse Zaken’.

⁷⁶ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 6927 ‘Op 24 juli 1975 in Den Haag ontvangen economische berichtgeving, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende het bezoek van Lubbers aan Hongarije’.

directed by indirect means, with due regard to the laws of the market.⁷⁷ De instabiele situatie in het ook relatief liberale Polen en de verslechtering van de detente in Europa leverden grote risico's op voor het Hongaarse economische beleid.⁷⁸ Bovendien was de negatieve handelsbalans van Hongarije, nog steeds een probleem. Toegang tot ministeries, banken en staatshandelsorganisaties bleef echter wel goed en vanwege de liberalisering nam het aantal bedrijven dat zelf buitenlandse handel mocht verrichten toe. Hongarije keerde zich meer tot het Westen vanwege de noodzaak meer harde valuta te verwerven vanwege de negatieve koers.⁷⁹ Ondanks de toegenomen spanningen leed de Nederlands-Hongaarse handel hier weinig onder vanwege de Nederlandse commerciële traditie die veel waarde hechtte aan vrijhandel en die economische belangen vooropstelde.⁸⁰ Hongarije was meer bezig met GATT-Hongaarse betrekkingen dan met EEG-Hongaarse betrekkingen. Bilateraal werd er vooral gesproken over handelspolitieke aangelegenheden zoals de aantallen contingenten schapenvlees, staal en textiel. Ook hier lag de focus vooral op de ontwikkeling van de algehele Oost-West handel.⁸¹

Nu in 1985 de Hongaarse economie steeds marktgericht werd, werd de industriële besluitvorming gedecentraliseerd en markeconomische competitie aangemoedigd. In het Hongaars financieel economisch dagblad 'Világgazdaság' voor managers, economen en ambtenaren werd grote interesse getoond in het uitbreiden van handelscontacten met Nederlandse bedrijven.⁸² Zo ontving Den Haag steeds regelmatig verzoeken van individuele Hongaarse bedrijven die graag gerechtigd werden om zelfstandig in- en uitvoertransacties te verrichten.⁸³ Bovendien ontving Nederland een Hongaarse journalist die zowel de ministeries van Financiën, Economische Zaken en Landbouw en Visserij bezocht als ook een aantal bedrijven, om de interesse te peilen voor het maken van advertenties voor Hongaarse bedrijven. Dit waren grote bedrijven als Heineken, Philips, KLM, Unilever, etc.⁸⁴ Van 1984 op 1985 was de Nederlandse uitvoer van 50 miljoen naar 356 miljoen gulden gestegen terwijl de invoer gelijk bleef. Niet alleen de negatieve handelsbalans maar ook het verlies van sterkere en stabielere Westerse valuta's was een probleem. Het afschaffen van discriminatoire handelsrestricties

⁷⁷ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 2745 'Op 16 mei 1985 in Den Haag ontvangen verslag over de Hongaarse economie afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest'.

⁷⁸ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403 'Op 12 april 1980 in Den Haag ontvangen bericht, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende de verslechtering van het politieke wereldklimaat'.

⁷⁹ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403 'Op 21 maart 1980 in Den Haag ontvangen bericht, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende CSVE-implementatie'.

⁸⁰ Floribert Baudet, 'Het heeft onze aandacht' 24-41; Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland – de Nederlandse rol in de wereldpolitiek* 9-55.

⁸¹ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 3748 'Op 26 november 1980 vanuit Den Haag verzonden bericht, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende het bezoek van de Nederlandse Directeur-Generaal van Buitenlandse Economische Betrekkingen aan Hongarije'.

⁸² NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86 'Op 15 oktober 1985 in Den Haag ontvangen bericht, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende het Hongaarse blad Világgazdaság'.

⁸³ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86 'In Den Haag ontvangen berichten, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende Hongaarse bedrijven met in- en uitvoerrechten'.

⁸⁴ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86 'Op 7 november 1985 in Den Haag ontvangen bericht, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende het bezoek van een Hongaarse journalist aan Nederland'.

werd bemoeilijkt omdat Nederland dit in overleg met zowel de EEG als de Benelux moest doen.⁸⁵ Ondanks dat Hongarije graag haar handelscontact met het Westen wilde uitbreiden werd dit proces voortdurend bemoeilijkt en vertraagd, volgens Németh geforceerd. De Sovjet-Unie wilde namelijk eerst wederzijdse erkenning tussen Comecon en de EEG voordat zij een handelsakkoord wilde sluiten. De Hongaarse vicepremier ging vervolgens naar Moskou om de Hongaarse handelingsvrijheid met de EEG te verdedigen.⁸⁶ In 1990 ontving het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken 50 berichtgevingen over Hongaarse bedrijven, debiteuren waarvan het ministerie van Buitenlandse Zaken informatie opvroeg bij de Nederlandse ambassadeur. Het ministerie wilde achterhalen of het staatshandelondernemingen betrof die gerechtigd waren zelfstandig importtransacties te verrichten (ze stonden namelijk niet op de lijst van staatshandelondernemingen) en of ze goed geacht werden voor tenminste fl. 100.000.⁸⁷ Nederland zegde steun toe de Hongaarse handelsbalans te verbeteren en de toegankelijkheid van de Europese markt voor Hongarije te vergroten. Ze deden dit onder andere door het sluiten van een binnenscheepsvaartverdrag. Vanaf 1992 zou het Rijn-Main-Donau kanaal een directe verbinding tussen Rotterdam en Boedapest moeten creëren. Omdat Hongarije niet aan de zee grensde maakte Nederland een uitzondering waardoor Hongaarse schepen meer van hun eigen, in Rotterdam binnengebrachte, vracht mochten vervoeren op binnenvaartschepen zonder dat Nederlandse of EEG-schepen daar aanspraak op maakten. Hier was Hongarije zo dankbaar voor dat zij hun standpunt op andere economische vlakken versoepelden.⁸⁸ Hongarije was nog te afhankelijk van de Sovjet-economie voor primaire energiebronnen omdat de enige olie en gaspijpleidingen uit de Sovjet-Unie kwamen. Hongarije had bovendien een groot handelsoverschot en bleef met roebels zitten die ze alleen op de Sovjetmarkt konden uitgeven. Dit maakte het lastig los te koppelen van de Sovjet-Unie en dichter tot het Westen te treden. Handelspolitiek en het associatieakkoord tussen de EEG en Hongarije moesten daarom via de EPS worden overlegd.⁸⁹

Technologische samenwerking

Hoewel Hongarije in 1975 de wens uitdrukte haar economie en industrie te willen hervormen om te kunnen concurreren met de rest van de wereld, vond er nog geen Nederlands-Hongaarse technologische samenwerking plaats.⁹⁰ Deze begon pas in 1980 toen Hongarije in een CVSE-overleg

⁸⁵ Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-Archief [1985-1990] (2.05.392), inv.nr. 2902 'Op 28 juni 1985 verzonden memorandum, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende Nederlands-Hongaarse economische betrekkingen'.

⁸⁶ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86 'Op 24 januari 1985 in Den Haag ontvangen bericht, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende onderhandelingen over handelsakkoord met de EEG'.

⁸⁷ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91 'In Den Haag ontvangen berichten, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende Hongaarse debiteuren'.

⁸⁸ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 1440 'Op 24 januari 1990 vanuit Den Haag verzonden bericht, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende binnenscheepsvaartonderhandelingen'.

⁸⁹ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91 'Op 8 februari 1990 in Den Haag ontvangen bericht, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende Hongaars-SU economische interdependentie'.

⁹⁰ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 6927 'Op 24 juli 1975 in Den Haag ontvangen economische berichtgeving afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende het bezoek van Lubbers aan Hongarije'.

voorstelde samenwerking op het gebied van watervervuiling en energie aan de tweede mand toe te voegen. Hongarije wilde meer technologische samenwerking met het Westen, niet alleen om de eigen technologie te verbeteren maar ook om de Oost-West betrekkingen te verbeteren en een prettiger Europees klimaat te creëren.⁹¹ Bovendien hield technologische samenwerking verband met de CVSE-doelstellingen om technologische uitwisseling te bieden in ruil voor verbeterde mensenrechten.⁹² In 1985 was de technologische en wetenschappelijke samenwerking explosief toegenomen. Hongarije was afhankelijk van Westerse materialen en technologie voor economische groei. Twee grote evenementen in Boedapest trokken dat jaar de aandacht. De landbouwtentoonstelling en de technische dagen. Deze boden het bedrijfsleven, respectievelijk grote landbouwbedrijven en kleine technologisch ontwikkelde bedrijven, de gelegenheid zich aan Hongarije te presenteren voor eventuele samenwerkingen. Van de niet-socialistische landen was de Nederlandse vertegenwoordiging de grootste.⁹³ Daarnaast wensten zowel Hongaarse Minister van Buitenlandse zaken, Péter Várkonyi, als staatssecretaris van Huisvesting, Gerrit Brokx een bilateraal technisch-wetenschappelijk samenwerkingsakkoord te sluiten. Het Hongaarse bureau voor projectbouw en type ontwikkeling werkte samen met het Rotterdamse informatiecentrum voor scholenbouw aan een onderzoek naar constructie, architectuur en groeikernen.⁹⁴ Bovendien mocht het Nederlandse bedrijf Polgar woningen ontwerpen die door Nederlandse bouwbedrijven in Hongarije gebouwd konden worden voor remigranten uit het Westen.⁹⁵

In 1990 wilde Hongarije naast politieke en economische betrekkingen ook officiële technische betrekkingen met de EEG aangaan. De energiesector had namelijk dringend behoefte aan meer expertise. De Nederlandse-Hongaarse betrekkingen op het gebied van landbouw waren al vrij ver gevorderd.⁹⁶ Bij het ‘open skies’ evenement te Boedapest werden afspraken gemaakt over luchtvaartterritorium en verkenningsstochten quota’s. Veel gezanten van zowel NAVO- als Warschaupactlanden waren aanwezig en wisselden sensortechnologie uit.⁹⁷

⁹¹ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 3748 ‘Op 17 juni 1980 vanuit Den Haag verzonden bericht, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende CSVE consultaties met Hongaren’.

⁹² Floribert Baudet, ‘*Het heeft onze aandacht*’ 67-96.

⁹³ Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1985-1990] (2.05.392), inv.nr. 3979 ‘Jaarrapport binnen- en buitenlandse politieke ontwikkelingen Hongarije’ (1985); NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86 ‘Op 17 juli 1985 in Den Haag ontvangen bericht, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende de landbouwtentoonstelling te Boedapest’.

⁹⁴ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86 ‘Op 15 februari 1985 in Den Haag ontvangen bericht, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende technisch-wetenschappelijke samenwerking’; NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 1435 ‘Op 8 februari 1985 vanuit Den Haag verzonden bericht, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende stedelijke ontwikkeling’.

⁹⁵ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 1435 ‘Op 4 november 1985 vanuit Den Haag verzonden bericht, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende een woningbouwproject voor Hongaarse remigranten’.

⁹⁶ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91 ‘Op 7 december 1990 in Den Haag ontvangen bericht, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende de Hongaarse energiesector’.

⁹⁷ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 1440 ‘Op 5 april vanuit Den Haag verzonden bericht, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende de ‘open skies’ conferentie’.

Conclusie

Economische betrekkingen blijken het meest besproken onderwerp te zijn in de Nederlands-Hongaarse betrekkingen. Het economische contact tussen de twee landen nam steeds sneller toe. Staatsbezoeken hadden vaak een sterk economisch karakter. Er werden steeds meer joint ventures en samenwerkingsovereenkomsten aangegaan. Nederland leverde economische en technologische steun om Hongarije te helpen haar economie verder te ontwikkelen, maar ook om Hongarije meer aan het Westen te binden omdat wederzijdse afhankelijkheid zou resulteren in ontspanning van de status quo. De Hongaarse regering vond dat de taak van de kleinere landen. Hongarije liberaliseerde terwijl Nederland en de EEG steeds meer handelsrestricties ophieven. Nederland hechtte veel waarde aan vrijhandel en de handel werd dan ook voortgezet in periodes van oplopende spanningen. Deels uit economisch belang maar ook uit politiek belang om juist door toenadering de spanningen te doorbreken. De voor Hongarije ongunstige handelsbalans leverde wel problemen op, het bemoeilijkte de loskoppeling van de Sovjet-Unie en Hongarije weinig aan het Westen kon exporteren. Hongarije wilde graag banden aangaan met de EEG maar de stuklopende EEG-Comecon onderhandelingen belemmerden dat. Ook de EPS kon soms een beperkende factor zijn. Nederland was niet altijd vrij in haar economische bilaterale betrekkingen met Hongarije, vooral vanaf 1985, omdat buitenlandbeleid regelmatig in EPS-overleg moest worden gemaakt.

Nederlands-Hongaarse culturele bilaterale betrekkingen

Culturele betrekkingen tussen Oost- en West zagen historici vaak over het hoofd. Uta Staiger onderzocht dit wel. Er waren politieke, economische en institutionele interesses om cultuur te bevorderen maar vanaf 1973 werd ook het idee van het belang van een Europese identiteit belangrijk. Vanuit de EEG werd hier dan ook actief aan gewerkt.⁹⁸ In dit hoofdstuk zal ik eerst het belang van culturele betrekkingen bespreken in de Nederlands-Hongaarse relaties. Dan zal ik kijken naar de mate

⁹⁸ Uta Staiger, 'The European Capitals of Culture in Context' 19-38.

van culturele uitwisseling tussen Nederland en Hongarije en wat deze inhield. Vervolgens behandel ik culturele identiteit, zowel nationaal als Europees. Culturele identiteit is de identificatie tot een bepaalde groep vanwege culturele overeenkomsten.⁹⁹ Als laatste zal ik kijken naar wetenschappelijke uitwisseling en samenwerking in onderwijs.

Belang culturele betrekkingen

Toen in 1975 de nieuwe Hongaarse minister voor Westerse Landen op bezoek kwam bij de Nederlandse ambassadeur te Boedapest, benadrukte hij zijn wens ter intensivering en diversificatie van Hongaars-Nederlandse betrekkingen op alle terreinen: politiek, economisch en ook cultureel.¹⁰⁰ Opvallend was dat culturele betrekkingen hier genoemd werden terwijl er slechts een paar stukken culturele onderwerpen behandelden.¹⁰¹ Het bevorderen van culturele betrekkingen was een van de doelstellingen in de slotakte van Helsinki maar geen eigen ‘mand’.¹⁰² Er was geen officieel EEG cultuur beleid, maar er was wel aandacht voor cultuur. Cultuur werd lange tijd als marginaal beschouwd door de EEG.¹⁰³ Dit verklaart ook de gebrekkige aandacht die het in de literatuur ontving.

Begin 1980 verdween cultuur bijna volledig van de agenda.

Door de opgelopen spanningen vormden economische en politieke onderwerpen de prioriteit en verloren culturele onderwerpen de aandacht. De tweede helft van het jaar leek cultuur weer een relevant thema te worden en op 8 december 1980 ontving Nederlands Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, Til Gardeniers-Berendsen een uitnodiging om begin maart 1981 bij haar Hongaars ambtgenoot langs te komen.¹⁰⁴ Hoewel in 1980 culturele onderwerpen naar de achtergrond geschoven werden, werd het in 1985 het belangrijkste onderwerp in de Nederlands-Hongaarse betrekkingen. Vanuit de CVSE werd er in 1985 een cultureel-forum gehouden in Boedapest. Nederland was van mening dat het een groot succes was omdat ‘er nog nooit zo’n vrije discussie gevoerd is in een Warschaupact-land hoofdstad’.¹⁰⁵ Dit was de eerste keer dat de EPS zich met het culturele beleid bemoeide. De EPS wilde een gezamenlijk standpunt innemen dus vond er EPS-overleg plaats om de voorstellen te controleren opdat ze aan ieders voorwaarden voldeden.¹⁰⁶

⁹⁹ Vivian Hsueh-Hua Chen, ‘Cultural Identity’ *Key Concepts in Intercultural Dialogue* 22 (2014).

¹⁰⁰ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 1801 ‘Op 8 september 1975 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende zijn ontmoeting met de nieuw aangestelde vice-minister van Westerse Landen’.

¹⁰¹ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 1801 ‘In Den Haag ontvangen berichten afkomstig vanaf de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende culturele betrekkingen’.

¹⁰² Point 3. Co-operation and Exchanges in the Field of Culture of the so-called The Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe, Aug. 1, 1975, (Helsinki Declaration).

¹⁰³ Uta Staiger, ‘The European Capitals of Culture in Context’ 19-38.

¹⁰⁴ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 3708. ‘Op 8 december 1980 door de minister van Buitenlandse Zaken verzonden bericht aan de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de Hongaarse uitnodiging aan Gardeniers-Berendsen’.

¹⁰⁵ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86. ‘Op 26 november 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende het slot van het CVSE cultureel-forum’.

¹⁰⁶ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86. ‘Op 2 juli 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende een gezamenlijk EPS-standpunt ter voorbereiding van het CVSE cultureel-forum’.

Na de val van het socialisme

en de opkomende democratie in Hongarije hadden culturele betrekkingen geen prioriteit, ondanks dat Nederland en Hongarije dichter tot elkaar groeiden door het wegvallen van de Sovjet-Unie. Tijdens het bezoek van de Hongaarse viceminister van Buitenlandse Zaken aan Nederland werd het belang van intensivering en uitbreiding van bilaterale betrekkingen besproken. Hongarije was namelijk bang dat de aandacht van het Westen naar andere hervormende Oost-Europese landen zou verschuiven ten koste van Hongarije.¹⁰⁷

Culturele uitwisseling

Ondanks dat culturele betrekkingen slechts een kleine rol speelden, werden aan elk staatsbezoek culturele activiteiten verbonden. Tijdens het bezoek van Lubbers aan Hongarije in 1975, werd voor hem een excursie naar het Balatonmeer inclusief een orgelconcert georganiseerd. Zijn vrouw kreeg een tour door de Donaubocht.¹⁰⁸ Later dat jaar werd er een volleybaltoernooi georganiseerd in Apeldoorn. Twee Hongaarse damesteams zegden af vanwege trainingen van het nationale team. De Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken waarschuwde Hongarije ‘vanwege publiciteit zal dit organisatoren in verlegenheid brengen en negatieve publiciteit jegens Hongarije creëren’.¹⁰⁹ Culturele activiteiten konden dus grote impact hebben op de status van een land. Naar aanleiding van het Helsinki-akkoord besloot de Culturele Commissie van het Hongaarse Parlement dat de distributie van boeken in dienst moest staan van het propaganderen van de Hongaarse Communistische Partij. Ondanks de ‘ongetwijfeld aanwezige brede culturele belangstelling’ was deze bijeenkomst tekenend ‘voor de geleide en daarmee beperkte cultuur in Hongarije’ want ‘uitwisseling op het gebied van cultuur zal staatswege geleide cultuur, op selectieve wijze van hogerhand bepaald blijven. Kwantiteit, kwaliteit en variëteit van het gepubliceerde is niet gering maar altijd binnen grenzen maatstaven’.¹¹⁰ Culturele uitwisseling werd dus enigszins sceptisch ontvangen door de Nederlandse ambassadeur. Wel werd er naar aanleiding van de CVSE een Nederlands-Hongaars cultureel akkoord gesloten voor 1976-1977.¹¹¹ Dit bleek een succes te zijn want tijdens besprekingen over de CVSE-implementatie in 1980 werd geconstateerd dat de culturele uitwisseling in het Nederlands-Hongaars-cultureel akkoord

¹⁰⁷ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 1440. ‘Op 26 januari 1990 door de minister van Buitenlandse Zaken verzonden bericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende de bilaterale consultaties met de Hongaarse viceminister van Buitenlandse Zaken’.

¹⁰⁸ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 1801 ‘Op 9 juli 1975 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de planning van het bezoek van minister van Economische Zaken Ruud Lubbers aan Boedapest.’

¹⁰⁹ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 3289 ‘Op 18 december 1975 door de minister van Buitenlandse Zaken verzonden bericht aan de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende het volleybaltoernooi in Apeldoorn’.

¹¹⁰ Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1975-1984], nummer toegang 2.05.330, inventarisnummer 10069 ‘In Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende het Hongaars cultureel beleid’ (1975).

¹¹¹ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 1801 ‘Op 5 november 1975 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de uitvoering van de slotakte van Helsinki’.

bevredigend liep.¹¹² Ambassadeur Kupers woonde samen met Hongaars president Pál Losonczi een concert van het Hongaarse nationale symfonieorkest bij, dit werd gedirigeerd door de Nederlandse Gerard Oskamp die een dirigeerwedstijd in Boedapest gewonnen had. Beiden zagen dit als een harmonisch symbool voor de relaties tussen de twee landen.¹¹³

Het CVSE cultureel-forum van 1985 zorgde voor een grote expansie van het aantal culturele betrekkingen tussen Nederland en Hongarije. Nederland zette zich in voor de installering van 'nationale instituten die eigen literatuur propageren, meer poëziefestivals en samenwerking tussen Oost en West'.¹¹⁴ Tijdens de plenaire zitting van 15 november, voorgezeten door Nederland, wees het Westen op de onwenselijkheid van barrières en het belang van vrij cultureel contact.¹¹⁵ De EPS hoopte dat het zou resulteren in ontspanning van de Koude Oorlog en liberalisering van de socialistische landen.¹¹⁶ In eerste instantie was de Sovjetdelegatie tijdens het CVSE cultureel-forum erg onbuigzaam maar vanaf de vierde week kon er 'op alle terreinen wel over gemeenschappelijke belangen gesproken worden', ook de Warschaupactlanden kwamen vanaf dan met voorstellen.¹¹⁷ De uiteindelijke versoepeling van het Sovjet-standpunt kon veroorzaakt worden door druk van andere Warschaupact landen die meer interesse hadden in contacten met het Westen. Crump toonde immers aan dat Warschaupactlanden hun eigen agenda konden doordrukken, zelfs wanneer het tegen de Sovjet-Unie inging.¹¹⁸ De Sovjetdelegatie wilde nergens over de Helsinki-regels heen, maar het standpunt van de Hongaarse delegatie stond daar haaks op. Een verdere uitbreiding van de culturele uitwisseling werd door hen als zeer wenselijk geacht maar Hongarije werd hierin belemmerd door de Sovjet-Unie.¹¹⁹ Hoewel in 1990 de focus van de bilaterale betrekkingen niet op culturele uitwisseling lag, was er nog wel een gemengde commissie die zorgde voor de uitvoering van het Nederlands-Hongaarse cultureel verdrag. De Hongaarse regering greep elke kans aan om zich aan het Westen te binden dus dienden ze zelf geen tekstvoorstellen in en stemden ze volledig met het Nederlandse voorstel in.¹²⁰ Tussen Nederland en Hongarije vond geen

¹¹² NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403. 'Op 12 april 1980 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de CVSE-implementatie in Hongarije'.

¹¹³ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 12434 'Rapport van de Nederlands ambassadeur te Boedapest betreffende Nederlandse buitenland betrekkingen met Hongarije'.

¹¹⁴ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86. 'Op 17 november 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende een rapport over de voortgang van het cultureel forum te Boedapest'.

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Angela Romano, 'Untying Cold War knots: The EEC and Eastern Europe in the long 1970s' 153-173.

¹¹⁷ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86. 'Op 11 november 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende een rapport over de vierde week van het cultureel forum te Boedapest'.

¹¹⁸ Laurien Crump, *The Warsaw Pact Reconsidered*.

¹¹⁹ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86. 'Op 19 november 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende een rapport over de voortgang van het cultureel forum te Boedapest'.

¹²⁰ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91. 'Op 31 mei 1990 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de gemengde culturele commissie'.

uitgebreide maar wel intensieve samenwerking plaats op cultureel gebied.¹²¹ Deze werd in 1990 weinig uitgebreid maar het bestaande beleid werd wel voortgezet.

Culturele Identiteit

Voor Hongarije was culturele identiteit erg belangrijk. Tijdens de CVSE werd Hongarije in verlegenheid gebracht omdat, vooral de intellectuelen, Hongarije graag als onderdeel van Centraal-Europa beschouwden en niet van Oost-Europa. Ze waren tijdens het CVSE-overleg echter onderdeel van het Oostblok.¹²² Oost- en West-Europa waren niet alleen politiek-geografische begrippen. De term (West-) Europa droeg ook een kwalitatieve lading van sociale en culturele traditie. Hongarije wilde graag bij (West-) Europa horen.¹²³ Culturele identiteit vormde ook een belangrijk onderdeel van specifiek de Nederlands-Hongaarse betrekkingen. De nieuw aangestelde Hongaarse viceminister van Westerse Landen herinnerde de Nederlandse ambassadeur eraan dat in 1976 het 300-jarig jubileum van het sneuvelen van admiraal Michiel de Ruyter plaatsvond. Dit gebeurde vlak nadat hij een groep Hongaarse protestantse dominees en onderwijzers uit galeien bij Napels bevrijdde. Hij vergaarde hiermee in Hongarije grote bekendheid en de Hongaren haalden dit aan als een bewijs van eeuwenlange bestaande goede betrekkingen tussen Nederland en Hongarije.¹²⁴ Deze betrekkingen verbeterden daarna door de Nederlandse opvang van Hongaarse kinderen na de Eerste Wereldoorlog en door de aanhoudende sterke band tussen de protestantse kerken sinds Michiel de Ruyter.¹²⁵

Opvallend genoeg was in 1980 culturele identiteit niet een onderwerp dat besproken werd. Hoogstwaarschijnlijk vanwege de oplopende spanningen. In 1985 daarentegen was de Europese identiteit wederom een belangrijk onderwerp voor de Hongaarse regering. Er waren nog maar weinig principiële conservatieven in het land en de grote meerderheid erkende het falen van het communisme maar voelde zich er nog wel door gevangen. Hierin werd opnieuw de Europese identiteit van het Hongaarse volk benadrukt en afgezet tegen de Slavische Oost-Europese status.¹²⁶ Enerzijds omdat het Hongaarse volk überhaupt geen enkele verwantschap kende met de Slavische volkeren waarmee het samen met Roemenië binnen het Warschaupact de vreemde eend in de bijt was. Anderzijds wilde het niet meer met Oost-Europa geassocieerd worden om dichter tot West-Europa te groeien. De EEG breidde namelijk haar taken uit en door het grote

¹²¹ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91. 'Op 1 oktober 1990 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende Nederlands-Hongaarse culturele- en onderwijssamenwerking'.

¹²² NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 1801 'Op 5 november 1975 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de uitvoering van de slotakte van Helsinki'.

¹²³ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 12434 'Rapport Nederlandse buitenland betrekkingen met Hongarije besproken in tweede rondetafelgesprek'.

¹²⁴ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 1801 'Op 8 september 1975 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende zijn ontmoeting met de nieuw aangestelde vice-minister van Westerse Landen'.

¹²⁵ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 12434 'Rapport Nederlandse buitenland betrekkingen met Hongarije besproken in tweede rondetafelgesprek'.

¹²⁶ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86. 'Op 3 juli 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende Hongaarse hervormingen'.

succes nam de waardering voor de EEG sterk toe.¹²⁷ Oostenrijk (geen EEG-lid) had het meeste contact met Hongarije maar ook de uitwisseling met andere vooral kleinere landen zoals Nederland groeide. Kleinheid was een onderdeel van een gedeelde identiteit.¹²⁸ Tijdens het CVSE cultureel-forum te Boedapest in 1985 schreef de Nederlandse ambassadeur dat de stemming vrij goed was. Het grootste obstakel bleek dat Oost en West tegenovergesteld in mening waren over de aard van cultuur en haar plaats in de maatschappij.¹²⁹ De Hongaarse minister van Buitenlandse Zaken zei ‘we would like to become the easternmost country of Western Europe, instead of being the westernmost country of Eastern Europe’. Een belangrijk onderdeel van Hongaarse buitenlandbeleid na de val van het socialisme was het aangaan van geïnstitutionaliseerde verbindingen met het Westen om bij ‘Europa’ te horen.¹³⁰ De EG voerde bovendien in die periode een actief beleid om het gevoel onderdeel te zijn van een Europese cultuur te bevorderen. Dit was noodzakelijk voor verdere integratie en een gemeenschappelijke markt.¹³¹ Sinds het verdrag van Trianon ontstonden er grote groepen Hongaarse minderheden in de omliggende landen.¹³² Hongarije was verantwoordelijk voor de Hongaarse natie als culturele eenheid. Antall noemde zichzelf premier van 15 miljoen Hongaren, wat hij later afzwakte naar geestelijk en cultureel voorman naar aanleiding van irritaties vanuit Roemenië. Hongarije probeerde door regionalisme de Hongaarse waarden en cultuur te versterken.¹³³ De Hongaarse minderheden in hun buurlanden en de wil verder te integreren met West-Europa motiveerden Hongarije tijdens de zoektocht naar een nieuwe positie in het veranderende Europa.

Wetenschappelijke uitwisseling

Begin 1975 gaf de Nederlandse overheid aan dat er grote interesse was voor een Nederlands lectoraat aan de Universiteit te Boedapest. De Hongaarse overheid beloofde naar de mogelijkheid hiervan te kijken.¹³⁴ Op 8 november kreeg Nederland te horen dat voorlopig er nog geen leerstoel Nederland in

¹²⁷ Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland – de Nederlandse rol in de wereldpolitiek*, 304-348.

¹²⁸ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86. ‘Op 3 juli 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende Hongaarse hervormingen’.

¹²⁹ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86. ‘Op 21 oktober 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende een samenvatting van de eerste week van het cultureel-forum te Boedapest’; Samuël Kruizinga and Karen Gram-Skjoldager, ‘Conclusions’ *The Politics of Smallness in Modern Europe*, 205-213.

¹³⁰ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91. ‘Op 5 oktober 1990 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de Hongaarse wens voor meer geïnstitutionaliseerde verbindingen met het Westen’.

¹³¹ Uta Staiger, ‘The European Capitals of Culture in Context’ 19-38.

¹³² Het verdrag van Trianon werd in 1920 gesloten door de overwinnaars van de Eerste Wereldoorlog, Hongarije hield slechts 29% van haar oorspronkelijke grondgebied over.

¹³³ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91. ‘Op 6 juni 1990 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de Hongaarse herdenking van het verdrag van Trianon’; NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91. ‘Op 30 mei 1990 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de Hongaarse voornemens in de buitenlandse politiek’.

¹³⁴ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 1801 ‘Op 17 februari 1975 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de bilaterale aangelegenheden van het politiek consultaat van 14 en 15 februari’.

Hongarije gevestigd zou worden.¹³⁵

Hoewel de Nederlandse overheid bij een rapport over de CVSE-implementatie aangaf dat de culturele uitwisseling bevredigend verliep, was er toch een punt van kritiek. Bij besprekingen van de gemengde culturele commissie hadden de Hongaren toegestemd met een systeem van vrije keuze bij uitwisseling van hoogleraren.¹³⁶ In de praktijk werkte het Hongaars cultureel instituut de keuzes van de Nederlandse overheid tegen. Dit zorgde ervoor dat de culturele samenwerking gebukt ging onder organisatorische moeilijkheden. De Nederlandse overheid vond de uitwisselingen en studiebeurzen verder wel bevredigend en ze was ook tevreden met de Hongaarse deelname aan internationale symposia.¹³⁷

Vijf jaar later stond Hongarije zelfs symposia toe over culturele minderheden. Dit terwijl culturele minderheden een erg gevoelig punt vormden in de Hongaarse internationale betrekkingen.¹³⁸ Hongarije had inmiddels in de wetenschap meer respect verdiend. Vooral op het gebied van economie, biologie, toegepaste scheikunde, farmacie en de Kodaly-methode werd Hongarije steeds meer gewaardeerd en kwam het steeds meer mee met andere meer ontwikkelde landen.¹³⁹ Nederland liet wederom weten grote interesse te hebben in taal-instituten verbonden aan universiteiten.¹⁴⁰

Op het gebied van onderwijs werd de Nederlands-Hongaarse samenwerking na de val van het communisme geïntensiveerd. Er werden volop samenwerkingsverbanden gesloten tussen hoger onderwijsinstellingen. Zo werd de universiteit van Boedapest verbonden aan die van Groningen en Rotterdam. In Groningen werd bovendien Hongaars gedoceerd en in Boedapest werd nu ook een leerstoel Nederlands gevestigd.¹⁴¹ In 1975 beloofde de Hongaarse overheid Nederland al naar de mogelijkheid van de vestiging van een leerstoel Nederlands in Boedapest te kijken maar tot aan 1990 werd dit steeds maar uitgesteld.

¹³⁵ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 1801 'Op 5 november 1975 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de uitvoering van de slotakte van Helsinki'.

¹³⁶ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403. 'Op 12 april 1980 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de CVSE-implementatie in Hongarije'.

¹³⁷ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403. 'Op 12 september 1980 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de CVSE-implementatie in Hongarije'; NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403. 'Op 13 juni 1980 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de CVSE-implementatie in Hongarije'.

¹³⁸ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86. 'Op 29 april 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende culturele symposia te Boedapest'.

¹³⁹ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86. 'Op 17 juli 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de culturele betrekkingen tussen Nederland en Hongarije'.

¹⁴⁰ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86. 'Op 17 november 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende een rapport over de voortgang van het cultureel forum te Boedapest'.

¹⁴¹ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91. 'Op 1 oktober 1990 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende Nederlands-Hongaarse culturele- en onderwijssamenwerking'.

Conclusie

Culturele betrekkingen waren weer een andere manier waarop Hongarije zich aan Nederland en de EEG verbond. Ondanks dat een toename aan culturele betrekkingen op de CVSE-agenda stond, werd Cultureel beleid vaak als een marginaal onderdeel van de bilaterale betrekkingen beschouwd. Op het CVSE cultureel-forum van 1985 stond het wel centraal. Het werd voor Hongarije steeds makkelijker om een groot scala aan verschillende culturele onderwerpen te behandelen. Ondanks dat het de wil was van zowel de Hongaren als de EEG om de culturele betrekkingen uit te breiden werden zij hier door de Sovjet-Unie in belemmerd. De EEG werkte gedurende de jaren 80 aan haar imago en poogde een Europese culturele identiteit te creëren. Hongarije wilde juist van haar Oost-Europese identiteit af en benadrukte daarom haar ligging in Centraal-Europa en haar identiteit als Europese natie. In de wetenschap vonden er steeds meer contacten plaats tussen Nederland en Hongarije, al ontwikkelden deze zich langzaam.

Humanitaire bilaterale betrekkingen

De derde mand van het Helsinki akkoord betrof samenwerking op humanitair gebied. Socialistische landen beloofden de mensenrechtensituatie in hun landen te verbeteren en de bevolking meer vrijheden te schenken. In ruil hiervoor zou het Westen de naoorlogse territoriale status quo erkennen en de technologische samenwerking doen toenemen. Hoewel het humanitaire beleid van Oostbloklanden op papier de belangrijkste vereiste was voor toenemende bilaterale samenwerking, toonde Floribert Baudet echter aan dat voor Nederland een onafhankelijker positie ten opzichte van de Sovjet-Unie belangrijker was en dat naar mensenrechten alleen gekeken werd als het de geopolitiek en economisch strategische belangen van Nederland niet schaadde. Voor Hongarije is dit niet onderzocht.¹⁴² In dit hoofdstuk zal ik eerst het belang van humanitaire betrekkingen ten opzichte van

¹⁴² Floribert Baudet, *'Het heeft onze aandacht'* 253-269.

andere vormen van bilateraal contact behandelen. Dan kijk ik naar de rol die mensenrechten speelden op het Nederlands-Hongaarse bilaterale beleid. Daarna onderzoek ik de mogelijkheden tot bewegingsvrijheid en de mate waarin vrij verkeer mogelijk was tussen Nederland en Hongarije. Als laatste behandel ik de rol van en mogelijkheden tot toerisme tussen beide landen omdat dit zowel de bewegingsvrijheid van burgers als hun openheid naar andere culturen bevordert.

Belang Humanitair beleid

Met een vooruitblik naar de CVSE stelde de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken, Max van der Stoep, dat de derde mand voor Nederland het belangrijkste was. Hongarije had minder problemen met de derde mand dan andere Warschaupactlanden wat het Nederlands-Hongaarse bilaterale contact ten goede kwam. Ontspanning was volgens Hongarije belangrijk en onoverkomelijk, ondanks sommige tegengestelde belangen.¹⁴³ Alhoewel mand drie voor de progressieve Nederlandse regering het zwaarste woog, was het opvallend dat er in de correspondentie met de Nederlandse ambassade te Boedapest maar weinig over humanitaire zaken gesproken werd.

In 1980 nam de hoeveelheid aandacht die humanitair beleid ontving in de Nederlands-Hongaarse betrekkingen toe. Opvallend was dat humanitair beleid vrijwel alleen besproken werd in rapporten over de implementatie van het Helsinki slotakkoord en verdere CVSE-besprekingen. Nederland nam de CVSE serieus en Hongarije werd regelmatig aan de CVSE-maatstaven getoetst.¹⁴⁴ Baudet noemde mensenrechten het ijkpunt.¹⁴⁵ Het humanitaire beleid vond dan ook voornamelijk in CVSE-context plaats.¹⁴⁶ Voor Nederland werd het CVSE-beleid ook gelijkgesteld aan het mensenrechtenbeleid. De Nederlandse regering hoopte hiermee de status quo van de Koude Oorlog te doorbreken.¹⁴⁷

Hongarije scoorde in 1985 nog steeds goed op het actief navolgen van de CVSE-doelstellingen, volgens de Nederlandse ambassadeur te Boedapest gebeurde dit echter weinig uit principes maar meer uit noodzaak. Het actief en selectief toepassen van de CVSE-doelstellingen moest leiden tot zo veel mogelijk contact met het Westen omdat de Hongaarse regering daar de

¹⁴³ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 3289 'Op 17 februari 1975 door de minister van Buitenlandse Zaken verzonden bericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende de voorbereiding van de Nederlandse standpunten ten opzichte van Hongarije gedurende het CVSE-proces'.

¹⁴⁴ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403. 'Op 12 september 1980 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de CVSE-implementatie in Hongarije'

¹⁴⁵ Floribert Baudet, *Het heeft onze aandacht* 67-96.

¹⁴⁶ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403. 'Op 12 september 1980 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de CVSE-implementatie in Hongarije'; NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403. 'Op 20 september 1980 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de CVSE in Madrid'; NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403. 'Op 13 juni september 1980 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende toerisme binnen het CVSE-kader; NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403. 'Op 12 april 1980 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de Hongaarse CVSE-implementatie'.

¹⁴⁷ Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland – de Nederlandse rol in de wereldpolitiek*, 304-348.

toekomst zag.¹⁴⁸ Het mensenrechtenbeleid verkreeg vooral aandacht op het CVSE cultureel-forum. Bilateraal betrof humanitair contact vooral het visumbeleid en kleinschalige individuele zaken die de bewegingsvrijheid van personen betrof. Hoewel het Ministerie van Buitenlandse Zaken het mensenrechtenbeleid graag als een multilateraal project zag, wilde het Ministerie van Economische Zaken dit zo veel mogelijk bilateraal houden om zo de Nederlandse economische belangen te beschermen.¹⁴⁹

Zowel tijdens bilaterale consultaties begin 1990 als aan het einde van het jaar toen de nieuwe premier Antall naar Nederland plande te komen waren humanitaire zaken een belangrijk onderdeel van de bilaterale betrekkingen. Vooral de afschaffing van de wederzijdse visaregeling verkreeg in de grote overleggen veel aandacht.¹⁵⁰ De goede resultaten van Hongarije in de CVSE-doelstellingen zorgde ervoor dat Nederland geen aarzelingen had over het aanstaande Hongaars lidmaatschap aan de Raad van Europa. Wel moest Hongarije aan alle benodigde criteria voldoen met regelmatige vrije en geheime verkiezingen, het hebben van een rechtsstaat en de ondertekening van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens als belangrijkste.¹⁵¹

Mensenrechtenbeleid

Door de toenemende communistische dreiging werden liberale mensenrechten vanaf de jaren 70 actief gepromoot door Westerse overheden. Liberale mensenrechten legden de focus op individuele rechten ten opzichte van de socialistische waarden van collectiviteit en sociaaleconomische gelijkheid. Nederland werd een belangrijke actor hierin.¹⁵² Wanneer Van der Stoep de Nederlandse standpunten met betrekking tot het CVSE-proces voorbereide, stelde hij dat mand drie voor Nederland het belangrijkste was. Expliciet benoemde hij daarnaast nog de ‘grote rol welke in het beleid der regering toevalt aan de rechten van de mens’.¹⁵³ Voor de toenmalige Nederlandse regering, wat op papier de meest progressieve regering in de Nederlandse geschiedenis was, bleek het mensenrechtenbeleid het belangrijkste wat Nederland uit het CVSE-proces wilde halen.¹⁵⁴ Volgens Baudet was het echter niet alleen uit ideologisch perspectief maar ook uit strategisch belang. Het mensenrechtenbeleid zou de

¹⁴⁸ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86. ‘Op 3 juli 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de Hongaarse visie op de CSVE-doelstellingen’.

¹⁴⁹ Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland – de Nederlandse rol in de wereldpolitiek*, 349-388.

¹⁵⁰ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 1440. ‘Op 26 januari 1990 vanuit Den Haag verzonden bericht afkomstig van het ministerie van Buitenlandse Zaken betreffende bilaterale consultaties’; NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 1440. ‘Op 6 september 1990 vanuit Den Haag verzonden bericht afkomstig van het ministerie van Buitenlandse Zaken betreffende het aankomende bezoek van premier Antall aan Nederland’.

¹⁵¹ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 1440. ‘Op 28 september 1990 vanuit Den Haag verzonden bericht afkomstig van het ministerie van Buitenlandse Zaken betreffende Hongaars lidmaatschap van de Raad van Europa’.

¹⁵² Floribert Baudet, ‘A Statement against the Totalitarian Countries of Europe’: Human Rights and the Early Cold War’ *Cold War History* 16:2 (Amsterdam, 2016) 125-40.

¹⁵³ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 3289 ‘Op 17 februari 1975 door de minister van Buitenlandse Zaken verzonden bericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende de voorbereiding van de Nederlandse standpunten ten opzichte van Hongarije gedurende het CVSE-proces’

¹⁵⁴ Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland – de Nederlandse rol in de wereldpolitiek* 263-303.

socialistische samenlevingen moeten destabiliseren.¹⁵⁵ Verder werd het onderwerp mensenrechten naar de achtergrond geschoven. De Nederlandse ambassadeur te Boedapest wees erop dat Hongarije een goede staat van dienst had in vergelijking met veel Oost-Europese landen, wat er wellicht voor zorgde dat het onderwerp mensenrechten ook een minder hoge prioriteit behoeft te zijn.¹⁵⁶

Mensenrechten werd een onderwerp dat vijf jaar later meer aandacht verkreeg in de ambassadecorrespondentie. ‘De opwaartse trend in implementatie slotacte gehandhaafd. Speciaal aanzien mensenrechten slaat Hongarije goed figuur.’¹⁵⁷ Tijdens de CVSE in Madrid werd verwacht dat Hongarije als stem van het Warschaupact zou optreden want: ‘Hongarije is altijd bereid over mensenrechten te praten’.¹⁵⁸ Toen de Nederlandse vertegenwoordiging tijdens de CVSE in Madrid uitlatingen deed over de mensenrechtensituatie in Hongarije was de Hongaarse vertegenwoordig beledigd. De Nederlandse vertegenwoordiging gaf vervolgens aan het voorbeeld beter achterwege gelaten te kunnen hebben omdat Hongarije op het gebied van mensenrechten weinig of niets te verwijten was. Het geciteerde voorbeeld was ook niet bedoeld als verwijt jegens Hongarije maar als voorbeeld hoe nauwkeurig de rapporten van landen werden bekeken.¹⁵⁹ Binnen het CVSE-programma werd Hongarije dus erkend als een van de meest vooruitstrevende Warschaupactlanden. Kádár claimde optimaal voor de minderheden te zorgen en hij hoopte dat elders woonachtige Hongaren het evengoed zou vergaan. Dit was een steek onder water aan buurlanden Roemenië en Tsjechoslowakije waar veel Hongaren woonden en wier mensenrechtensituatie lang niet op het niveau van Hongarije was.¹⁶⁰ In Roemenië werd de Hongaarse minderheid onderdrukt wat voor veel conflict zorgde tussen de beide landen.¹⁶¹

Op het cultureel-forum te Boedapest in 1985 laaide dit Hongaars-Roemeense conflict weer op door heftig verweer van Roemeense zijde toen de behandeling van de Hongaarse minderheid aan bod kwam.¹⁶² Volgens de Nederlandse delegatie gunde Roemenië Hongarije geen succesvolle afsluiting van het cultureel-forum en verwierp het daarom het Hongaarse compromis rond het

¹⁵⁵ Floribert Baudet, ‘*Het heeft onze aandacht*’ 29-31.

¹⁵⁶ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 1801 ‘Op 5 november 1975 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de Hongaarse uitvoering van de slotakte van de CVSE’.

¹⁵⁷ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403. ‘Op 12 september 1980 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de CVSE-implementatie in Hongarije’.

¹⁵⁸ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403. ‘Op 20 september 1980 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de CVSE in Madrid’.

¹⁵⁹ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403. ‘Op 28 november 1980 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de mensenrechtensituatie in Hongarije’.

¹⁶⁰ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403. ‘Op 28 november 1980 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende het twaalfde partijcongres van de Hongaarse Communistische Partij’.

¹⁶¹ Laurien Crump, Simon Godard, ‘Reassessing Communist International Organisations’; Laurien Crump, ‘Nederland en het Warschaupact’ 107-127.

¹⁶² NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86. ‘Op 4 november 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de derde week van het cultureel CVSE-forum te Boedapest’.

slotdocument. Hoewel de EPS intensief en succesvol samenwerkte gedurende dit forum, was er grote verdeeldheid binnen het Warschaupact. Tsjechoslowakije, Bulgarije en de DDR volgden trouw de dominante Sovjet-Unie. Hongarije en Polen waren gematigder en toonden soms een glimp van onafhankelijkheid. Roemenië ging vaak regelrecht tegen haar bondgenoten in.¹⁶³ Crump toonde al aan dat het Warschaupact geen verenigd blok was.¹⁶⁴ Het mensenrechtenbeleid leek spanningen binnen het Warschaupact te vergroten en erodeerde de relatie tussen de Sovjet-Unie en sommige Warschaupactlanden, precies zoals Nederland volgens Baudet hoopte.¹⁶⁵ In een economisch rapport over de economie van Hongarije werd wederom aangegeven dat het verzorgingsniveau van de Hongaarse bevolking van ongekend hoog peil was voor een, vanuit Nederlands perspectief, Oost-Europees land.¹⁶⁶ ‘Met het houden van lokale verkiezingen is het democratische institutionaliseringsproces in Hongarije formeel voltooid’.¹⁶⁷ Roemenië was een ander geval. In Hongarije was er veel aandacht voor de ‘verschrikkelijk situatie in Roemenië’, vooral vanwege de grote Hongaarse minderheid daar.¹⁶⁸ De Hongaarse ambassadeur overhandigde een nota aan het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken en aan de CVSE waarin hij sprak over anti-Hongaars geweld en massale, door de Roemeense overheid georganiseerde, pogroms.¹⁶⁹ Hongarije bracht de mensenrechtencommissie te Genève op de hoogte. Hier werd een VN ‘fact-finding mission’ opgericht.¹⁷⁰ De Hongaarse regering drong er binnen de CVSE op aan dat alle Europese landen zowel collectieve als individuele rechten van minderheden moesten waarborgen, conform het Helsinki-akkoord.¹⁷¹ Hongarije kwam zelfs met eigen voorstellen om de positie en rechten van minderheden te verbeteren.¹⁷² Verder werd de doodstraf de facto afgeschaft maar de jure

¹⁶³ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86. ‘Op 26 november 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de CVSE-evaluatie van het cultureel forum te Boedapest’.

¹⁶⁴ Laurien Crump, Simon Godard, ‘Reassessing Communist International Organisations’

¹⁶⁵ Floribert Baudet, ‘*Het heeft onze aandacht*’ 67-96.

¹⁶⁶ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 2745. ‘Op 16 mei 1985 in Den Haag ontvangen verslag over de economie van Hongarije’.

¹⁶⁷ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91. ‘Op 22 oktober 1990 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de Hongaarse lokale verkiezingen’.

¹⁶⁸ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 1440. ‘Op 22 maart 1990 vanuit Den Haag verzonden bericht afkomstig van het ministerie van Buitenlandse Zaken betreffende een door de Hongaarse ambassadeur overhandigde nota betreffende het geweld in Roemenië’.

¹⁶⁹ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 1440. ‘Op 22 maart 1990 vanuit Den Haag verzonden bericht afkomstig van het ministerie van Buitenlandse Zaken betreffende een door de Hongaarse ambassadeur overhandigde nota betreffende het geweld in Roemenië’.

¹⁷⁰ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91. ‘Op 21 maart 1990 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de mensenrechtensituatie in Roemenië’.

¹⁷¹ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91. ‘Op 30 mei 1990 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende Hongaarse voornemens voor de buitenlandse politiek’; NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91. ‘Op 6 juni 1990 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de herdenking van het verdrag van Trianon’.

¹⁷² NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 1440. ‘Op 14 november 1990 vanuit Den Haag verzonden bericht afkomstig van het ministerie van Buitenlandse Zaken betreffende de Hongaarse staatssecretaris voor Hongaren die in het buitenland leven, Géza Entz’.

niet. Volgens de Nederlandse ambassadeur te Boedapest uit angst voor controversie onder het volk.¹⁷³ Persvrijheid vormde de grootste drempel tot volledige democratie in Hongarije. Vanwege de ondemocratische traditie waren de grenzen van de pers onzeker. De politiek verweet de pers van dwarsliggen door onredelijke eisen te stellen en voortdurend kritiek te uiten. Dit hoort in een democratie echter de taak van de pers te zijn. Het actieve debat wijst erop dat de pers niet sterk onderdrukt werd.¹⁷⁴

Vrij contact

Over de versoepeling van het Nederlandse visumbeleid was Hongarije begin 1975 zeer tevreden maar verdere versoepelingen waren niet mogelijk.¹⁷⁵ Een half jaar later verzocht Hongarije Nederland desondanks om nieuwe versoepelingen in het door de Hongaren nogal straf bevonden visumbeleid.¹⁷⁶ In de jaren 60 verstrekke de anticommunistische Luns echter nog geen visa aan Sovjetfunctionarissen dus in korte tijd was er al veel veranderd.¹⁷⁷ Toch verliep het vrij verkeer van personen moeizaam. Dit werd geïllustreerd door een medewerker van het John F. Kennedy instituut in Tilburg en genaturaliseerde Nederlander van Hongaarse geboorte die een bezoek wilde brengen aan zijn zieke moeder in Hongarije maar telkens bij de grens werd geweigerd. De Nederlandse ambassadeur te Boedapest werd hier door het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken over ingelicht en gevraagd om hem te helpen als hem nogmaals de toegang tot Hongarije geweigerd werd.¹⁷⁸

In 1980 verdubbelde het aantal toeristenvisa ten opzichte van het jaar ervoor door een actief beleid. Het aantal zakenvisa nam langzaam af terwijl er een kleine groei plaats vond in het aantal familiebezoeken. Een grote ontwikkeling was de ‘lofwaardige medewerking aan bezoekende Nederlandse journalisten’ door de persafdeling van het Hongaarse ministerie. Bovendien was het werkklimaat van journalisten goed en werden Westerse kranten en tv beschikbaar in Hongarije.¹⁷⁹ Vrij verkeer tussen beide landen nam dus toe en beide landen werden steeds opener naar elkaar.

Tijdens het CVSE cultureel-forum van 1985 werd nogmaals benadrukt dat het Westen

¹⁷³ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91. ‘Op 10 oktober 1990 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de afschaffing van de doodstraf’.

¹⁷⁴ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91. ‘Op 2 augustus 1990 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende persvrijheid en democratie in Hongarije’.

¹⁷⁵ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 3289 ‘Op 17 februari 1975 door de minister van Buitenlandse Zaken verzonden bericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende bilaterale aangelegenheden van het politiek consulaat van 14-15 februari’.

¹⁷⁶ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 1801 ‘Op 26 september 1975 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende Hongaarse inspanningen wederzijds contact met het Westen te bewerkstelligen’.

¹⁷⁷ Laurien Crump, ‘Nederland en het Warschaupact’ 107-127.

¹⁷⁸ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 3289 ‘Op 22 december 1975 door de minister van Buitenlandse Zaken verzonden bericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende het verzoek een medewerker van het John F. Kennedy instituut te ondersteunen om hem Hongarije in te krijgen’.

¹⁷⁹ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403. ‘Op 12 april 1980 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de Hongaarse CVSE-implementatie’; NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403. ‘Op 12 september 1980 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de CVSE-implementatie in Hongarije’.

barrières als onwenselijk achtte en dat het belang van vrij contact tussen Oost en West groot was.¹⁸⁰ Nog steeds duurde het Nederlandse visum proces echter lang, de oorzaak was dat Nederland het Benelux visum regiem toepaste.¹⁸¹ Opvallend was dat in de correspondentie met de Nederlandse ambassade te Boedapest visa een grote rol speelden. Een groot aandeel van de correspondentie betrof Hongaarse visa, illegaal in Nederland verblijvende Hongaren, in Hongarije gedetineerde Nederlanders, asielzoekers en re-immigratie.¹⁸² Bilateraal leek het dus vooral over kleinschalige individuele casussen te gaan die kennelijk wel belangrijk genoeg waren dat ze aandacht van het ministerie vergden. Tijdens bilaterale consultaties aan het begin van 1990 werd de visumproblematiek opnieuw aangekaart. Ondanks dat het visumbeleid via de Benelux geregeld werd, hoopte de Hongaarse ambassadeur toch dat een verlichting kon plaats vinden zodat Hongarije zich hechter aan het Westen kon binden en zich kon loskoppelen van de Sovjet-Unie. De kosten waren namelijk nog steeds te hoog en de wachttijden te lang.¹⁸³ Op 19 juli kreeg de Hongaarse regering wat het wilde en werd de visumverplichting door de Benelux opgeheven. Italië, de BRD, Spanje en Frankrijk gingen de Benelux-landen hier al eerder in het jaar in voor.¹⁸⁴ Eerder had Hongarije al een nieuwe wet ingevoerd die toestond dat iedere Hongaar na een buitenlandverblijf van onbepaalde tijd mocht terugkeren. Vooral veel Hongaarse vluchtelingen uit Roemenië maakten hier gebruik van. Dit was voor Nederland lange tijd een beperking om de visumverplichting af te schaffen omdat door de instabiele economie in Hongarije veel vluchtelingen naar Nederland zouden willen doorstromen.¹⁸⁵ Vergelijkbaar met de DDR-vluchtelingen die via Hongarije de BRD wilden bereiken.¹⁸⁶ Hoe meer West-Europese landen de visaregelingen ophieven voor Hongarije hoe dichter Hongarije naar het Westen groeide. Iets wat zowel de EEG als Hongarije wilden.¹⁸⁷ Dat de Benelux hieraan bijdroeg was een grote stap voor Hongarije.

Toerisme

In de slotakte van Helsinki werd vermeld dat toerisme zorgde voor beter begrip voor mensen uit andere culturen. Bovendien vergrootte het ook de bewegingsvrijheid van inwoners uit de

¹⁸⁰ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86. 'Op 17 november 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende het CVSE cultureel-forum te Boedapest'.

¹⁸¹ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 1435. 'Op 10 juli 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende problemen in de bilaterale betrekkingen tussen Nederland en Hongarije'.

¹⁸² NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86. 'In Den Haag ontvangen berichten afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende o.a. visa, asielzoekers, illegalen en re-immigranten'.

¹⁸³ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 1440. 'Op 26 januari 1990 vanuit Den Haag verzonden bericht afkomstig van het ministerie van Buitenlandse Zaken betreffende bilaterale consultaties'.

¹⁸⁴ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 1440. 'Op 27 juli 1990 vanuit Den Haag verzonden bericht afkomstig van het ministerie van Buitenlandse Zaken betreffende de afschaffing van de visumplicht tussen Hongarije en de Benelux'.

¹⁸⁵ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91. 'Op 20 april 1990 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende een nieuwe wet over de terugkeer van Hongaren naar Hongarije na een buitenlandverblijf'.

¹⁸⁶ Kristina Spohr, *Post Wall, Post Square*: 66–127.

¹⁸⁷ Ibidem.

Warschaupact-landen.¹⁸⁸ In 1975 maakte de toeristische sector in Hongarije een behoorlijke groei door. Het aantal toeristen dat naar Hongarije toekwam steeg met 13,4%. Opvallend was echter wel dat 88% van deze toeristen uit andere socialistische landen kwamen en dat deze landen voor 93% van de Hongaren ook de bestemming vormde.¹⁸⁹ Hongaarse toeristen waren dus vrij om te reizen maar velen deden dit dus alleen maar binnen de socialistische landen.

Sinds de Helsinki slotakte van de CVSE was de hoeveelheid toerisme in Hongarije verdubbeld in 1980.¹⁹⁰ Naar aanleiding van de Helsinki-slotakte zette Hongarije zich steeds harder in om het toerisme te bevorderen, voornamelijk het toerisme vanuit het Westen. De Nederlandse ambassadeur te Boedapest was echter van mening dat dit ter verwerving van harde valuta was vanwege de negatieve koers. Hij dacht dus dat er meer een economische overweging achter zat dan dat Hongarije met het oog op de CVSE het toerisme bevorderde. Toch nam dat niet weg dat het aantal hotel- en campingaccommodaties werd uitgebreid, het aantal hotelgidsen in het Engels en Duits toenam, dat er intensieve samenwerking met Oostenrijk in de hotelbouw plaats vond en dat de grenspost Wenen-Boedapest gemoderniseerd werd. Hongaren waren toegestaan slechts eens per drie jaar naar het Westen te reizen.¹⁹¹

In 1985 was deze situatie veranderd. Het toeristenverkeer dat Hongarije verliet was aanzienlijk gegroeid. Er vond een 20% toename plaats van het Hongaarse toerisme naar Frankrijk, een 15% toename van toerisme naar de BRD en een 10% toename van het toerisme naar Italië. Het Hongaarse toerisme richting Nederland maakte geen harde groei door maar door toenemende uitreiking van uitreisvisa en paspoorten door de Hongaars overheid zou ook het toerisme in Nederland stijgen. Waar voorheen slechts het toerisme dat Hongarije inkwam werd bevorderd, werd nu ook het uitgaande toerisme bevorderd. De Nederlands ambassadeur te Boedapest verwachtte dat dit veroorzaakt werd door een ruimere deviezenvoorraad en grotere behoefte aan commerciële en technisch wetenschappelijke contacten met het Westen.¹⁹²

Tijdens de bilaterale consultaties in 1990 werd het toerisme als vierde onderwerp genoemd. Hongarije hoopte op verdere ontwikkeling in toerisme-overeenkomsten met Nederland, vooral op het gebied van infrastructuur.¹⁹³ Aan het einde van het jaar 1990 toonde rapporten dat dat jaar het toerisme naar Hongarije wederom met 50%

¹⁸⁸ Point 6. Co-operation in other areas of the so-called The Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe, Aug. 1, 1975, 14 I.L.M. 1292 (Helsinki Declaration).

¹⁸⁹ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 6927 'Op 7 februari 1976 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest betreffende een rapport over de economische situatie in Hongarije in 1975'.

¹⁹⁰ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403. 'Op 12 september 1980 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende CVSE-implementatie'.

¹⁹¹ NL-HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 2403. 'Op 13 juni 1980 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de Hongaarse CVSE implementatie van het toerismebeleid'.

¹⁹² NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 86. 'Op 17 juli 1985 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende het toeristenverkeer ex Hongarije'.

¹⁹³ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 1440. 'Op 26 januari 1990 vanuit Den Haag verzonden bericht afkomstig van het ministerie van Buitenlandse Zaken betreffende bilaterale consultaties'.

gestegen was.¹⁹⁴ Het toerisme concentreerde zich vooral op Boedapest en rond het Balatonmeer. De ANWB verkreeg haar steunpunt in Boedapest.¹⁹⁵ De Nederlandse minister van Economische Zaken plande een bezoek aan Hongarije waarbij hij de minister van Industrie en Handel zou ontmoeten, hij was verantwoordelijk voor toerisme.¹⁹⁶ Vanwege de val van het socialisme en de Hongaarse openstelling werd toerisme een meer economische aangelegenheid. Daarvoor was het slechts politiek relevant door de vrije verplaatsing en het wederzijdse contact. Toerisme zou vanaf dan op veel grotere schaal plaats vinden tussen Nederland en Hongarije.

Conclusie

Humanitaire betrekkingen speelden een grote rol in de Nederlands-Hongaarse betrekkingen. Vanuit de Nederlandse regering niet alleen uit ideologisch opzicht maar ook in de hoop dat de status quo in Europa zou veranderen. Volgens veel EEG-landen, waaronder Nederland, zou wederzijds contact tussen Oost en West moeten resulteren in ontspanning. Ook de Hongaarse regering hoopte de banden met het Westen verder aan te halen door middel van humanitaire betrekkingen. Humanitaire betrekkingen werden vooral gereguleerd via de CVSE. Ondanks dat humanitaire betrekkingen regelmatig benoemd werden als een van de belangrijkste vormen van bilateraal contact, ontving het nog steeds minder aandacht dan economische betrekkingen. Ten opzichte van andere Warschaupactlanden scoorde Hongarije hoog op het gebied van liberale mensenrechten en wilde het zelfs doelstellingen om de rechten van minderheden te bevorderen toevoegen aan het CVSE-programma. Dit was echter vooral uit belang voor de Hongaarse minderheid in omliggende landen. Alleen het Visumbeleid leverde regelmatig problemen op. De Nederlandse visum-regeling verliep moeizaam omdat het in Benelux-verband gereguleerd werd. Over de periode van 1975-1990 nam het toerisme alleen maar toe.

¹⁹⁴ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91. 'Op 3 december 1990 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende de Hongaarse economie'.

¹⁹⁵ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 91. 'Op 28 juni 1990 in Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende het Nederlandse toerisme in Hongarije'.

¹⁹⁶ NL-HaNA, Buza/ Code 1985-1990, 2.05.392, inv.nr. 1440. 'Op 28 september 1990 vanuit Den Haag verzonden bericht afkomstig van het ministerie van Buitenlandse Zaken betreffende het bezoek van de Hongaarse minister van Internationale Economische betrekkingen aan Nederland'.

Conclusie

In deze scriptie onderzocht ik hoe Nederland-Hongaarse bilaterale betrekkingen vorm kregen gedurende de detente en de eindfase van de Koude Oorlog in de periode 1975-1990.

De Nederlands-Hongaarse bilaterale betrekkingen breidden zich uit op alle onderzochte terreinen: economisch, cultureel en humanitair. Zowel Hongarije als Nederland grepen sinds de CVSE vrijwel elke mogelijke kans aan om contacten uit te breiden om zo de spanningen in Europa te verminderen. Economische betrekkingen ontvingen de meeste aandacht, deels om wederzijdse afhankelijkheid te creëren, deels omdat de Nederlandse regering pragmatisch ingesteld was en de economie zwaarder woog dan andere belangen. Culturele betrekkingen werden vaak als marginaal beschouwd maar creëerden meer verbintenis tussen Nederland en Hongarije. Bovendien was de creatie van een Europese identiteit erg belangrijk. Voor de EEG bevorderde het de West-Europese integratie. Voor Hongarije was het een manier om zich aan de EEG te binden en zich te distantiëren

van het Warschaupact. De humanitaire doelstellingen van de CVSE wogen volgens de Nederlandse regering het zwaarste, vanwege ideologische waarden maar ook uit hoop dat toenemend wederzijds contact de status quo kon veranderen. Toch verkreeg het minder aandacht dan de economische betrekkingen omdat er, vergeleken met de rest van het Warschaupact, weinig aan te merken was op de mensenrechtensituatie in Hongarije. Toerisme en versoepelingen in de visaregelingen zorgden voor toenemend contact wat voor meer openheid naar andere culturen moest zorgen en tegelijkertijd geld in het laatje zou brengen. Hongarije zag het als de rol van de kleine landen om contact te onderhouden en zo ontspanning in Europa te creëren. Hoewel de EEG, EPS en CVSE allemaal ontspanning in Europa tot doel hadden, werkten zij het bilaterale proces soms tegen. Het EEG-Comecon overleg vertraagde de aanleg van nieuwe betrekkingen, de Sovjet-Unie ging niet akkoord en Hongarije durfde daar niet tegenin te gaan. Wel traden de EEG en EPS na verloop van tijds steeds vaker op als gezamenlijk West-Europees front wat gecoördineerde samenwerking met Warschaupactlanden makkelijker maakte. Comecon en het Warschaupact waren minder verenigd. De CVSE werd door zowel Nederland als Hongarije aangegrepen als ijkpunt en doelstelling wat hielp de betrekkingen te reguleren.

Over Nederlands-Hongaarse betrekkingen gedurende de periode 1975-1990 was weinig geschreven. Dat maakte het lastig om veel van de gevonden resultaten aan andere onderzoeken te koppelen. Wel was er ruim bronnenmateriaal en was het mogelijk om de bevindingen te vergelijken met literatuur betreffende andere landen. Vervolgonderzoek kan naar andere periodes kijken of deze casus van Nederlands-Hongaarse betrekkingen aan betrekkingen met andere landen koppelen. De Hongaars-Nederlandse bilaterale betrekkingen, maar daarmee ook de betrekkingen tussen de EEG en Comecon en die van hun individuele lidstaten, bleken veel dynamischer en gecompliceerder te zijn dan in eerste instantie gedacht. Het idee dat de Koude Oorlog een conflict tussen twee statische machtsblokken was zonder veel wederzijds contact en zonder inbreng van de kleinere lidstaten blijkt onjuist. Er was volop contact, juist ook tussen de kleinere staten. Bovendien was het niet alleen Nederland of de EEG dat initiatief nam, vaak genoeg ook Hongarije. Hongaarse politici waren allesbehalve *'marionetten of robots, opgetrokken door Moskou'*.

Bibliografie

Primaire Bronnen

Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1975-1984] (2.05.330), inv.nr. 1801 'In Den Haag ontvangen berichten, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest' (1975).

Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1975-1984] (2.05.330), inv.nr. 2403 'In Den Haag ontvangen berichten, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest' (1980).

Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1975-1984] (2.05.330), inv.nr. 3289. 'Vanuit Den Haag verzonden berichten, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest' (1975).

Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1975-1984] (2.05.330), inv.nr. 3748 'Vanuit Den Haag verzonden berichten, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest' (1980).

Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1975-1984] (2.05.330), inv.nr. 6647 'Nederlands-Hongaarse transportvergunningen' (1974-1984);

Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1975-1984] (2.05.330), inv.nr. 6927 'Economische berichtgeving betreffende Hongarije' (1975-1980).

Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1975-1984], nummer toegang 2.05.330, inventarisnummer 10069 'In Den Haag ontvangen bericht afkomstig van de Nederlandse ambassadeur te Boedapest betreffende het Hongaars cultureel beleid' (1975).

Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1975-1984] (2.05.330), inv.nr. 12434 'Verhouding Nederland tot Hongarije' (1975-1984).

Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1985-1990] (2.05.392), inv.nr. 86 'In Den Haag ontvangen berichten, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest' (1985).

Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1985-1990] (2.05.392), inv.nr. 91 'In Den Haag ontvangen berichten, afkomstig van de Nederlandse ambassade te Boedapest' (1990).

Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1985-1990] (2.05.392), inv.nr. 1435 'Vanuit Den Haag verzonden berichten, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest' (1985).

Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1985-1990] (2.05.392), inv.nr. 1440 'Vanuit Den Haag verzonden berichten, gericht aan de Nederlandse ambassade te Boedapest' (1990).

Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1985-1990] (2.05.392), inv.nr. 2745 'Economische berichtgeving over Hongarije' (1985-1990).

Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-Archief [1985-1990] (2.05.392), inv.nr. 2902 'Economische betrekkingen tussen Nederland en Hongarije' (1985-1988).

Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1985-1990] (2.05.392), inv.nr. 3056 'Stukken betreffende Economische en technische samenwerking en hulpverlening met Hongarije' (1985-1988).

Nationaal Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [1985-1990] (2.05.392), inv.nr. 3979 'Jaarrapport binnen- en buitenlandse politieke ontwikkelingen Hongarije' (1985).

The Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe, Aug. 1, 1975, (Helsinki Declaration).

Literatuur

Baudet, F., 'Het heeft onze aandacht – Nederland en de rechten van de mens in Oost-Europa en Joegoslavië, 1972-1989' (Amsterdam, 2001).

Baudet, F., 'A Statement against de Totalitarian Countries of Europe': Human Rights and the Early Cold War' *Cold War History* 16:2 (Amsterdam, 2016) 125-40.

Bomert, B., *Nederland en Oost-Europa, meer woorden dan daden. Het Nederlandse Oost-Europa beleid, genanalyseerd binnen het kader van het CSVE-proces (1971-1985)* (1990).

Bootsma, M., 'Aanslagen op onze Portemonnaie, de Nederlandse reactie op de Praagse Lente' *Onmachtig om te helpen, Nederlandse reacties op de socialistische dreiging* (Amsterdam 1995) 79-90.

Cohen, R., 'The Netherlands and European integration' *Internationale Spectator* XLIII, 11 (1989).

Crump, L., Godard, S., 'Reassessing Communist International Organisations: A Comparative Analysis of COMECON and the Warsaw Pact in relation to their Cold War Competitors' *Contemporary European History* 27:1 (Utrecht 2018).

Crump, L., *The Warsaw Pact Reconsidered – International Relations in Eastern Europe 1955-1969* (New York, 2015).

Crump, L., 'Nederland en het Warschaupact' *De wereld volgens Nederland – Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam, 2015) 107-127.

- Dankert, P., 'Nederland en de Europese Politieke Unie. Op weg naar een democratisch en federaal Europa' *Internationale Spectator* XLV, 2 (1991).
- Esselink, H., Vollaers G., en Witte, T., 'Met een kaars voor het raam, Nederland en de Poolse Crisis van 1980-1982.' *Onmachtig om te helpen, Nederlandse reacties op de socialistische dreiging* (Amsterdam 1995) 131-142.
- Gaddis, J.L., *We Now Know – Rethinking Cold War History* (Oxford, 1997).
- Hellema, D., *Buitenlandse politiek van Nederland – de Nederlandse rol in de wereldpolitiek* (Utrecht, 2006).
- Hellema, D., *Negentienzesenvijftig. De Nederlandse houding ten aanzien van de Hongaarse revolutie en de Suezcrisis*, (Amsterdam 1990).
- Hsueh-Hua Chen, V., 'Cultural Identity' *Key Concepts in Intercultural Dialogue* 22 (2014).
- Hughes, G., 'The Soviet-Afghan War, 1978-1989: An Overview' *Defence Studies* 8:3 (2008) 326-350.
- Komornicka, A., *Poland and European East-West cooperation in the 1970s: The opening up* (London 2023).
- Kopeczi, B., 'Meditations on the Budapest Cultural Forum' *New Hungarian Quarterly* (Boedapest, 1986).
- Krotz, U., Patel, K.K., Romero, F., *Europe's Cold War Relations – The EC Towards a Global Role* (London, 2020).
- Kruizinga S., en Gram-Skjoldager, K., 'Conclusions' *The Politics of Smallness in Modern Europe – Size, Identity and International Relations since 1800* (London 2022) 205-213.
- Kwast-van Duursen, M., 'Het Nederlandse EG-beleid, afscheid van de supranationaliteit' *Internationale Spectator* XXXIX, 11 (1985).
- Malcontent, P. A. M., 'Mensenrechten en buitenlands beleid. Een gidsland zijn we nooit geweest, maar ondermaats is het ook nu nog altijd niet' *Internationale Spectator*, 72:1 (2018).
- Romano, A., 'The EC and the Socialist World: The Ascent of a Key Player in Cold War Europe' *Europe's Cold War Relations: The EC Towards a Global Role* (London, 2020) 51-70.
- Romano, A., 'Untying Cold War knots: The EEC and Eastern Europe in the long 1970s' *Cold War History* 14:2 (London, 2014) 153-173.

Romano, A., *The European Community and Eastern Europe in the Cold War: Ostpolitik and the transformation of intra-state relations* (London, 2014).

Romano, A., *From Détente in Europe to European Détente: How the West shaped the Helsinki CSCE* (Brussel, 2009).

Schmidt-Schweizer, A., *Die politisch-diplomatischen Beziehungen in der Wendezeit 1987–1990* (Berlijn 2017).

Segers, M., *Reis naar het continent – Nederland en de Europese integratie, 1950 tot heden* (Utrecht 2019).

Spohr, K., *Post Wall, Post Square: How Bush, Gorbachev, Kohl, and Deng Shaped the World after 1989* (New Haven, 2019) 66–127.

Staiger, U., 'The European Capitals of Culture in Context – Cultural Policy and the European Integration Process' *The Cultural Politics of Europe European Capitals of Culture and European Union since the 1980s* (London 2012) 19-38.

Westad, O.A., 'The New International History of the Cold War: Three (Possible) Paradigms' *Diplomatic History* 24:4 (Oxford, 2000) 551-565.